

HAZRET-İ MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİ

Yrd. Doç. Dr. Yakup Şafak

T.C. KONYA VALİLİĞİ
İL KÜLTÜR ve TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ

HAZRET-İ MEVLÂNA'NIN
ESERLERİ

T.C. Konya Valiliği
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları
Yayın No: 68

Editör
Abdüssettar Yazar
(İl Kültür ve Turizm Müdürü)

Kitap Tasarımı
Ahmet Efe

Baskı
Damla Ofset
www.damlaofset.com.tr

2. Baskı
Aralık / 2005

ISBN: 975-585-516-5

Bu kitap, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından
Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun katkıları ile bastırılmıştır.

Bilgi için:

İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
Mevlana Cad. No: 65 - Konya
Tel: 0 332 353 40 20

HAZRET-İ MEVLÂNA'NIN ESERLERİ

Yrd. Doç. Dr. Yakup Şafak

K O N Y A / 2 0 0 5

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / 7

ÖNSÖZ / 8

GİRİŞ / 9

Mesnevî ve Örnekler

Adı ve Tanımı / 14

Yazılış Serüveni ve Tarihi / 15

İlk Kaynaklarda Mesnevî / 17

Müellifin İfadesiyle Eserin Takdimi ve Telif Sebebi / 19

Şekil Özellikleri ve Nüshaları / 21

Muhtevâsı ve Üslûbu / 22

Mesnevîhanlık ve Mesnevî Okutmak / 25

Kültür ve Edebiyatımızdaki Yeri ve Önemi / 27

Anadolu'da Mesnevî Üzerine Yapılan çalışmalar / 29

Mevlâna ve Mesnevî'nin Türkiye Dışında Etkileri / 42

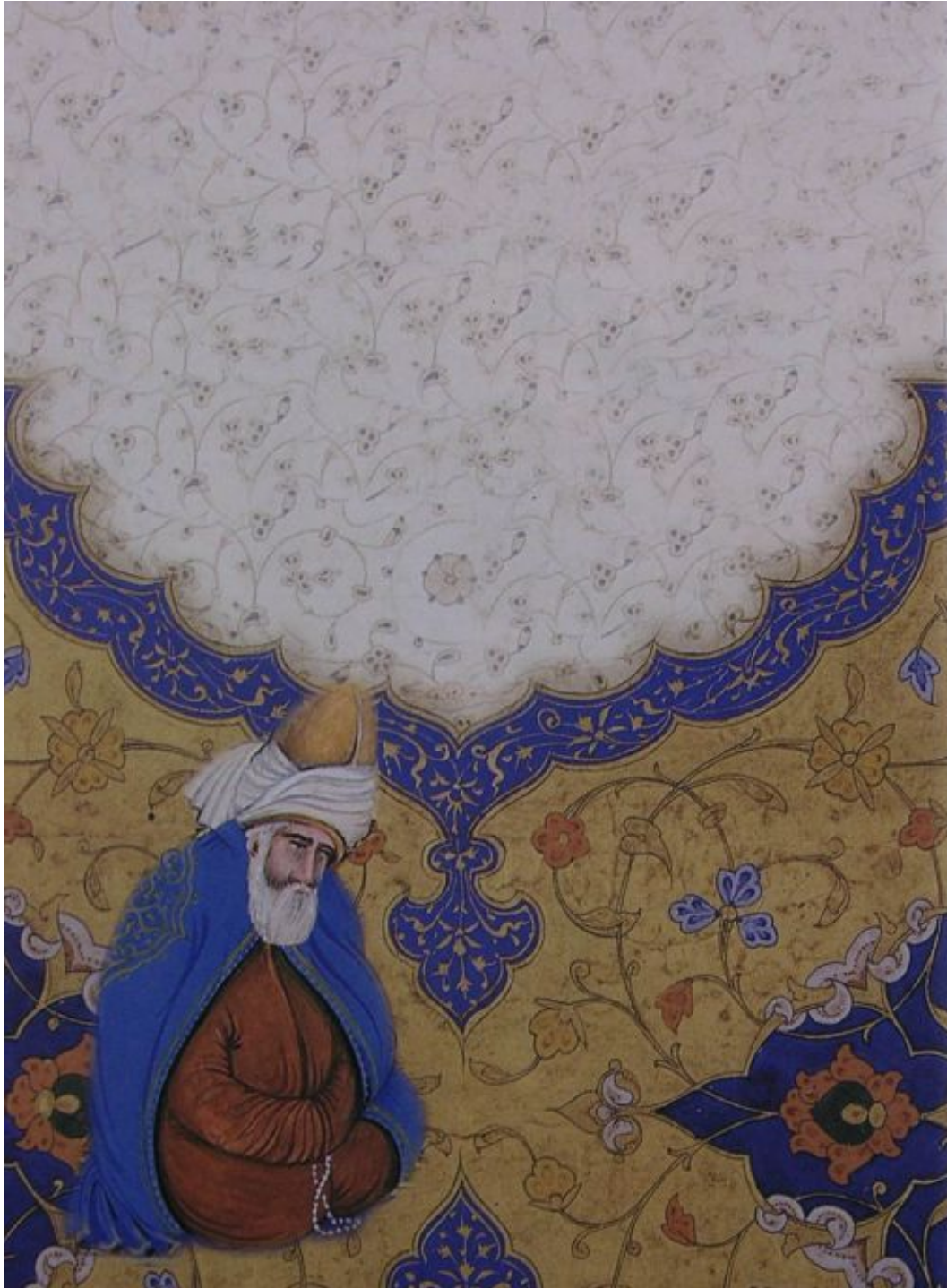
Mesnevî'den Örnekler / 43

Dîvân-ı Kebîr ve Örnekler / 67

Fîhi mâ fîh ve Örnekler / 78

Mektûbât ve Örnekler / 83

Mecâlis-i Seb'a ve Örnekler / 89

Sunuş

İslâm dünyasının yetiştirdiği en önemli şahsiyetlerden biri olan Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, gerek yaşamı sırasında, gerekse ölümünden sonra pek çok kişi ve topluluğu etkilemiş büyük bir mütefekkir ve mutasavvıftır.

Gerek İslâm coğrafyasında, gerekse dünyanın diğer yerlerinde Mevlâna kadar ilgiye ve sevgiye mazhar olan çok az kişi vardır. Hayatı ve eserleri üzerine Anadolu'da ve diğer müslüman memleketlerdeki ilk çalışmalar, çok erken dönemlerde başlamış ve bu çalışmalar asırlardır toplumların gündeminden düşmemiştir. Özellikle Mesnevî'si, yazılmaya başlandığı andan itibaren alimler, edipler, şairler kadar devlet adamları, esnaf ve halk tarafından da sevilmiş ve gittikçe artan bir ilgiyle benimsenmiştir. Onun 40 bin beyti aşan Divan-ı Kebir'i ise aşık bir ruhun en samimi ve en coşkulu örneklerini taşır. Bu devâsa eser de asırlarca şairlerin ve gönül adamlarının ilham kaynağı olmuştur. Fihî mâ fihî, Mecâlis-i seb'a ve Mektûbat adlı diğer eserleri de Mevlâna'nın fikirlerini açık ve berrak şekilde bizlere sunar.

Engin dehâsı, derin fikirleri, eşsiz sevgi ve hoşgörüsüyle asırlarca insanları etkilemiş ve aydınlatmış olan Hz. Mevlâna, dün olduğu gibi bugün de manevî önderliğini sürdürmekte, kendi ifadesince "eserleriyle insanlığa rehberlik" etmektedir. Günümüzde bütün dünyada ona ve eserlerine duyulan ilgi her geçen gün artmakta ve geniş kitleleri içine almaktadır. Mevlâna'nın tarihin her döneminde feyz alınmış seçkin ve yol gösterici fikirlerine, bütün insanlık olarak bugün her zamankinden daha fazla ihtiyacımız olduğu inkâr edilemez bir gerçektir.

Bu anlayış çerçevesinde Müdürlüğümüz diğer sosyal ve kültürel etkinliklerin yanı sıra yayım faaliyetini sürdürmekte, bilhassa şehrimizle özdeşleşmiş olan Mevlâna ve Mevlevîlik konusundaki çalışmalara özel bir önem vermektedir. Elinizdeki bu eser, Hz. Mevlâna'yı çeşitli yönlerden tanıttak bir serinin ikinci kitabı olarak halkımızın hizmetine sunulmuştur. Eserin müellifi Selçuk Üniversitesi öğretim üyesi Sayın Yrd. Doç. Dr. Yakup Şafak Bey'i kutluyor, kitabın yayım sahasına çıkmasında katkısı bulunan arkadaşlarımıza teşekkür ediyorum. Saygılarımla.

Abdüssettar Yarar
İl Kültür ve Turizm Müdürü

Önsöz

Büyük İslâm mütefekkeri ve mutasavvıfı Mevlâna Celâleddin-i Rûmî (1207-1273), kendini Allah ve peygamber aşkına, toplumun birliğine ve insan sevgisine adanmış bir gönül eri olarak şevk, ıstırap ve mücadele dolu semereli bir ömrün sonunda, müslümanlık ve insanlık âlemine, birbirinden değerli eserleri miras olarak bırakmıştır.

O, engin fikirleriyle bilhassa Anadolu'da çok etkili olmuş; kültürel hayatı, sanat ve edebiyatı derinden etkilemiştir. Eserleri ve düşünceleri, asırlarca bilim adamlarının, düşünürlerin ve ediplerin ilham kaynağı ve ilgi odağı olmuş; eserleri ülkemizde olduğu gibi İslâm medeniyeti dairesindeki diğer ülkelerde de defalarca tercüme ve şerh edilmiş, kendilerinden seçmeler yapılmış, onlara nazireler yazılmıştır.

Bugün doğuda ve batıda O'na ve eserlerine duyulan ilgi çok artmıştır. Günümüzde yurt içinde ve yurt dışında, Mevlâna ve eserleri üzerine yapılan çalışmalar büyük bir hız kazanmıştır. Mesnevî, dünyadaki başlıca büyük dillere çevrilmiş bulunmaktadır ve halen bu faaliyetler sürmektedir. Özellikle maddenin dar kalıpları arasına sıkışmış olup rûhen huzur ve sükûn arayan, hayatlarını anlamlı kılacak ve ona derinlik katacak arayışlar içinde bulunan batılılarda bu yöneliş, önemli boyutlara varmıştır.

Hız. Mevlâna'nın eserlerini ve özellikle bizim kültürümüzdeki yerini konu alan bu küçük kitapla biz de yapılan çalışmalara bir nebze katkıda bulunmayı arzu ettik. Eserin yayın sahasına çıkmasında teşvik ve desteğini gördüğüm değerli Konya İl Kültür ve Turizm Müdürü Abdüsettar Yazar Bey'e ve kıymetli mesai arkadaşlarına teşekkürü borç bilirim.

Yrd. Doç. Dr. Yakup Şafak
Selçuk Ün. Fen-Ed. Fakültesi
Öğretim Üyesi

Giriş

XIII. yüzyılın başlarında, İslâm dünyasının büyük âlim ve mutasavvıflarından Sultânü'l-Ulemâ lâkaplı Bahâeddin Veled, ailesi ve yakınlarından bir grupla birlikte Belh'ten o zamanlar huzur ve sükûn beldesi olan Anadolu'ya göç etmiş; aile son olarak Konya'ya yerleşmiş ve Bahâeddin Veled, ardında hayatının en değerli meyvesi olan genç Celâleddin'i Türk ve İslâm dünyasına armağan bırakarak 1231 yılında ebediyete intikal etmişti.

Onun vefatından sonra kıymetli halifesi Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî, Celâleddin Muhammed'in zâhirî ve bâtinî ilimlerde eğitimini tamamlama görevini üstlenmiş, bu aziz yâdigâra 9 yıl gereği gibi mürşidlik ederek O da 1240 senesinde bekâ âlemine geçmişti.

Celâleddîn-i Rûmî, bu tarihten itibaren Konya'da dinî ilimleri öğretmeye ve halkı irşad etmeye başladı. Pek çok öğrencisi vardı. Özellikle fıkıh ve hadis ilimlerinde yüksek bir mertebeye erişmişti, fetva makamında bulunuyordu. Şöhreti her tarafa yayılmış ve müridleri çoğalmıştı. Ancak manevî alanda sürekli ilerlemeyi arzulayan ve bunun için mâna adamlarının peşinde olan bu yüce insan, nihayet aradığını Şems-i Tebrîzî isimli büyük ârifte bulmuştu.

Dirâyetli ve nüfuzlu bir babanın, kıymetli bir şeyhin ve büyük bilginlerin, âlim, fakih ve mutasavvıf olarak yetiştirdiği Celâleddin Muhammed, bu kez Şems-i Tebrizi gibi büyük bir aşk erinin ateşlediği Mevlâna olarak toplumun huzurundaydı. Aldığı örnek eğitimin, edindiği sağlam ve esaslı ilimlerin üzerine; olağanüstü zekâsı, müstesnâ kâbiliyeti, yüksek ruhu, engin gönlü ve dinmek bilmeyen aşkı inşâ olmuştu.

Aşk coşkusu ve ayrılık ıstırapıyla geçen bir ömrün sonunda O, insanlık âlemine âşık bir ruhun en samîmi heyecanlarının dile geldiği 40 bin beyitlik Dîvân-ı Kebîr'i ile tasavvufî öğretinin en güzel biçimde işlendiği eserlerden 26 bin beyte yaklaşan Mesnevî'sinin yanısıra Fîhi mâ fîh, Mektûbât ve Mecâlis-i Seb'a isimli kıymetli mensur eserleri miras olarak bırakmıştı.

Mevlâna'nın hepsi de Farsça olarak yayınlanmış ve Türkçe'ye çevrilmiş olan eserleri bu kitapta ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilecek ve söz konusu kitaplardan örnekler verilecektir. Kültür ve medeniyetimizdeki büyük önemine binâen Mesnevî üzerinde daha ayrıntılı olarak durulacaktır.¹

Mevlâna'ya aidiyeti kesin olan bu beş eserden başka bazı küçük risâleler ve manzûmeler de O'na nispet edilmiştir. Bunlar, Tırâş-nâme adlı 75 beyitlik bir mesnevî; Aşk-nâme adlı 94 beyitlik bir mesnevî; Risâle-i âfâk u enfûs adlı 72 beyitlik bir kaside; aynı isimde mensur bir risâle; Risâle-i akâid isimli mensur küçük bir eserdir. Bu manzûme ve risâlelerin Mevlâna'ya ait olmadığı ilim ve ihtisas erbabınca ortaya konulmuştur. Adı geçen eserlere ilâveten Mevlâna'nın risâle hüviyetinde olmayan Arapça bir vasiyeti Veled Çelebi tarafından şerhedilmiş ve bu şerh Hayru'l-kelâm adıyla İstanbul'da 1330 yılında neşredilmiştir.

Örneklerde her bölümün başında veya sonunda verilen cilt, sayfa ve beyit numaraları aşağıdaki eserlere aittir: The Mathnawi of Jalalu'ddin Rumi, I-VIII, London, 1925-1940; Mesnevi, trc. Velet İzbudak, I-VI, İst., 1942; Külliyyât-ı Divan-ı Şems, nşr. Bediüzzamân Furûzanfer, c. I-II, Tahran, 1374 h.ş. (Müessese-i İntişârât-ı Nigâh); Divan-ı Kebir, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, 2. bs., I-VII, Ankara, 1992; Mevlâna'nın Rubaileri, trc. M. Nuri Gencosman, 2. bs. I-II, İst., 1985; Fihi mâ fih, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, İst., 1959; Mektuplar, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, İst., 1963; Mecâlis-i Seb'a, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, Konya, 1965. (Tercümelerde gerekli yerlerde -asıllarına bağlı kalınarak- tarafımızdan tasarrufta bulunulmuş ve kısaltmalar yapılmıştır.)

MESNEVÎ

A sırlarca çeşitli milletlerin aynı değerler etrafında oluşturdukları İslâm kültür ve medeniyetini yoğuran aslı ve en önemli unsurlardan biri, kuşkusuz tasavvuf düşüncesi olmuştur. İslâmın bir tür yorumu ve uygulaması demek olan tasavvuf, yüzyıllar boyunca ilim, fikir, gönül ve sanat erbâbınca nice değerli eserlerle anlatılmıştır.

Allah, kâinat, insan üzerine fikirleri; fert ve cemiyetle ilgili konuları en güzel şekilde izah eden mutasavvıflarımızdan biri olan Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, ünlü düşünürlerimizden Hilmi Ziya Ülken'in deyişiyle "Bin yıllık kültür tarihimizin en büyük simalarından biridir. O yalnız büyük bir şair, bir tarikat kurucusu, derin bir sûfi, etraflı bir âlim değil, aynı zamanda Anadolu'daki kültürümüzün unsurları arasında büyük bir kaynaşma ve birleşme temin eden derin bir ruh ve hamle adamıdır."²

Mevlâna'nın, düşüncelerini en güzel şekilde işlediği Mesnevî'si ise önemi ve tesiri yazılmaya başlandığı zamandan günümüze dek artarak devam eden ölümsüz ve edebî bir şaheserdir. Yakın devir edebiyat tarihimizin önemli simalarından Ahmet Hamdi Tanpınar şöyle anlatıyor: "Bir gün Yahya Kemal'e neydi bu eskilerin hayatı acaba? Nasıl yaşarlardı? diye sormuştum. Gülerek 'Gayet basit, dedi, pilav yiyerek ve Mesnevî okuyarak.' (...) Birkaç yıl sonra Bağlarbaşı'ndan Karacaahmet'e doğru inen yolda, -kim bilir hangi vesile ile- canlanan maziye yakalama arzusuyla aynı düşünceye döndü. 'Medeniyetimiz Mesnevî ve cihat medeniyetiydi.' dedi."³

Mevlâna Celâleddin-i Rûmî ve onun eşsiz eseri Mesnevî'nin kültür hayatımızdaki yerini bu sözlerden daha iyi anlatabilecek ifadeler bulunabilir mi? Asırlarca bizim kültür hayatımızı yoğuran asıl kaynaklardan biri olan Mesnevî nasıl bir kitaptır? Şekil ve muhtevâ özellikleri nelerdir? Bilhassa bizim kültür tarihimizdeki etkileri neler olmuştur? Ve nihayet bugün insanlık için ifade ettiği mana nedir? Aşağıda bu ve benzeri sorulara cevaplar verilmeye ve Mesnevî'nin geçmişimiz ve geleceğimiz için taşıdığı önem ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Adı ve Tanımı

Mesnevî, İslâm medeniyeti dairesindeki klâsik edebiyatlarda bir nazım şeklinin adıdır. İran menşeli olan bu tarzda yazılan şiirlerde her beytin iki mısraı birbiriyle kafiye olur ve manzume aa, bb, cc... şeklinde bir kafiye düzenine sahip bulunur. Kafiye'deki bu serbestlik, ve bağımsızlık sebebiyle uzun hikaye ve roman tarzı kitaplar, didaktik eserler v.s. genellikle mesnevî şeklinde kaleme alınır. Mesnevî'nin lügat manası da "ikişerli, ikişer ikişer olana ait" demektir.⁴

Mevlânâ'nın bahis mevzûumuz olan ünlü eseri yazıldıktan sonra kitap, müellif tarafından bu adla isimlendirilip başka bir ad verilmediğinden, "mesnevî" kelimesi, ona yazıldığı zamandan beri özel isim olmuştur.

Nitekim Menâkıbü'l-ârifin'de Kadî Necmeddîn-i Taştî bu hususu şu sözlerle dile getirir: Bütün dünyada, umumî olan üç şey vardı. Bu üç şey Mevlânâ'ya nisbet edildikten sonra özel bir mâna aldı ve insanların münevverleri bunu hoş gördüler. Bunlardan biri, Mesnevî'dir. Eskiden her (kafiye) iki mısraa mesnevî derlerdi; fakat zamanımızda Mesnevî denilince akla, hemen Mevlânâ'nın Mesnevî'si gelir. İkincisi, eskiden bütün bilginlere Mevlânâ diyorlardı, fakat bugün Mevlânâ denilince Mevlânâ Hazretleri anlaşılır. Üçüncüsü, her mezara türbe

derlerdi. Bugün ise herhangi bir türbe anılsa veya söylenilse Mevlânâ'nın kabri akla gelir."⁵

Mevlânâ'nın bu değerli eseri, "Mesnevî-i Mevlevî" terkihiyle diğer mesnevîlerden ayırt edildiği gibi "Mesnevî-i Ma'nevî" ve "Mesnevî-i Şerîf" gibi saygı ifadeleriyle de anılır. Bizzat müellif tarafından müteaddit defalar "Mesnevî" olarak zikredilen eser, ayrıca Hüsâmî-nâme (Hüsâmeddin'in kitabı) ve Saykal-ı ervâh (Ruhların cilâsı) diye de vâsfedilmiştir.⁶

2. Yazılış Serüveni ve Tarihi

Mevlâna Celâleddin, "Sultânü'l-Ulemâ" yani "Âlimler Sultanı" ünvanını hakedecek derecede büyük bir âlim olup Moğollar tarafından 618/1221 yılında şehit edilen ünlü sûfî Necmeddîn-i Kübrâ'nın halifelerinden olduğu rivâyet edilen bir mutasavvıf babadan terbiye almış ve dünyaya bakışının temel umdelerini O'ndan edinmişti. Genç Celâleddin, gerek babasının hayatında, gerekse onun 628/1231 yılında Konya'da vefatından sonra -Seyyid Burhâneddin'in delâletiyle- uzun yıllar dînî ve tasavvufî ilimleri tahsil etmiş ve özellikle kaynak eserlerde, fıkıh sahasındaki büyükler arasında yer alacak derecede ünlü bir âlim olmuştur.⁷

Son olarak Suriye'de yedi yıl süren tahsilini bitirip Konya'ya dönen Mevlâna, Seyyid Burhâneddin'in nezâretinde bir müddet daha mânevî tekâmül ve riyâzetle meşgul olduktan sonra medresede ders vermeye ve insanları irşad etmeye başlamıştı. Günler bu minval üzere geçerken 642/1244-1245 senesinde Şems-i Tebrîzî adında tuhaf halli, gezgin bir derviş Konya'ya gelip Mevlâna ile görüşünce onun üzerinde şiddetli ve değiştirici bir etki yaptı.

Mânevî alanda sürekli ilerlemeyi arzulayan ve bunun için mâna adamlarının peşinde olan Mevlâna, nihayet aradığını bu büyük ârifte bulmuştu. Kendisine rica ve niyazda bulunarak evine davet etti. Artık

sadece onunla hemhal oluyor, başkasıyla görüşmüyordu. Dersi, vaazı, medreseyi, minberi terketmişti. Haftalarca, hatta aylarca bu şekilde süren bir beraberlikten sonra Mevlâna yolunu değiştirdi. Artık tasavvuf hırkasını giymiş, aşk, cezbe, vecd ve coşku içinde şiirler söylüyordu. Önceleri babasının ve Seyyid Burhâneddin'in izinden giderek iltifat etmediği semâa başlamıştı. Meclisinde ney ve rebab nağmeleri yankılanıyordu.

Ancak bu durumu kabullenemeyenler, Şems'i suçlayarak O'nu, Konya'yı terke mecbur ettiler. Bu ayrılığa çok üzülen Mevlâna, 15 ay sonra Şems'in tekrar Konya'ya gelmesini sağladı. Fakat kısa bir zaman sonra aynı durum tekrar etti. Mevlâna'nın müridlerinden ve yakınlarından bir grup -muhtemelen- onu öldürüp bir kuyuya attılar. Bu ani kayboluştan dolayı tekrar şaşkına dönen Mevlâna Celâleddin, -önceki ayrılıkta olduğu gibi- gece gündüz şiirler söylüyor, sema ediyor, bir yerlere sığmıyor, bir an bile dinlenmiyordu. İşte yaklaşık 40 bin beyitlik Dîvân-ı Kebîr'deki şiirlerin çoğu, onun bu ayrılıklardaki hâlet-i rûhiye ile söylediklerinden oluşur.

Şems'in ölümünden (veya kayboluşundan) birkaç yıl sonra nispeten sâkinleşen ve nihayet o "Güneş"i kendi varlığında bulmuş olan Mevlâna, bu tarihten sonra halkı irşadla, sûfi ve âriflere yol göstermekle meşgul oldu. Seyyid Burhâneddin'in değerli müridi Salâhaddin-i Zerkûb'u arkadaş ve halife edindi. Mevlânâ'ya bağlılığı sonsuz olan Salâhaddin, on senelik samimi bir dostluktan sonra 657/1258 senesinde hastalanarak vefat etti. Mevlânâ bundan çok etkilenerek yine bir takım şiirler yazdı.

Salâhaddin'in vefatından sonra Çelebi Hüsâmeddin onun halifesi ve sırdaşı oldu. Mevlânâ'ya büyük bir saygı ve sevgiyle bağlı olan Çelebi Hüsâmeddin, şeyhinden, sülûk âdâbını ve tasavvufi hakikatleri dervişlere telkin edebilecek bir eser vücûda getirmesini ve o zamana kadar yazılan gazellerin epeyce büyük bir yekûn tuttuğu için biraz da Mesnevî cihetine rağbet etmesini rica etti. O da Mesnevî'nin ilk onsekiz beyitinin yazılı bulunduğu bir kağıdı sarığının arasından çıkararak kendisinin de bunu düşündüğünü söyledi. Ömrünün son 10-15 yıllık süresi içerisinde -her fırsatta Mevlâna söyleyip Hüsâmeddin Çelebi

yazarak ve daha sonra kendisine tekrar okuyarak ve gerekli düzeltmeler yapılarak- altı ciltten oluşan ve 26 bin beyte yaklaşan o muazzam eser vücûda geldi.⁸

Mesnevî'nin yazılmasına hangi tarihte başlanıp hangi tarihte bitirildiği kesin olarak bilinmemektedir. Menâkıbü'l-ârifin'de anlatıldığına göre Hüsâmeddin Çelebi'nin eşinin ölümü nedeniyle Mesnevî'nin yazımına iki yıl ara verilmiş ve ikinci cilde -Mesnevî'de de ifade edildiği gibi- 15 Receb 662/13 Mayıs 1263 tarihinde başlanmıştır. Mesnevî'nin bitişiyle müellifin vefatı arasında uzun bir zamanın geçmediği tahmin olunmaktadır.⁹

3. İlk Kaynaklarda Mesnevî

Selçuklu dönemi askerî kumandanlarından olup "Sipehsâlâr" diye anılan ve 40 yıl Mevlânâ'ya hizmet etmiş olan Mevdüddin Feridûn b. Ahmed, Mevlânâ hakkında yazmış olduğu Risâle'sinde Mesnevî'den şöyle bahsetmektedir:

"Bizim Hüdavendigârımızın sözü de görünüşte şiir ise de, baştan başa tevhidin sırrı, kelâm-ı kadîm (Kur'an)'ın, hadis ve haberlerin tefsiridir, gerçeklerin, mânâların ve âsârın özüdür. Onun sözü tarikat yoluna girenlerin mürşidi, hakikat haremının zâhid ve âbidlerinin sevgilisi olup, sâliklerin bütün sülûkleri onun içinde sıralanmıştır. Nitekim Hüdavendigâr, kendi dili ile şöyle buyuruyor: 'Bizden sonra Mesnevî şeyhlik edecek ve arayanlara doğru yolu gösterecek, onları yönetecek ve onlara önderlik edecektir.' Gerçekten de buyurduğu, bu zamanda oluyor; fakat insanın ruhu her şeyden sıyrılmayınca ve birleyici olmayınca, Mevlânâ'nın (Tanrı onun zikrini yüceltsin) Mesnevî'sinden bir fayda edemez ve her kim onu aklı ile tartarsa, Mesnevî değil çift Tanrı (Senevî) olur."¹⁰

Mevlânâ'nın büyük oğlu Sultan Veled, İbtidâ-nâme isimli manzum

eserinin önsözünde Mesnevî'den şöyle söz eder: "Babam, üstâdım ve şeyhim, bilginlerin, âriflerin sultânı, Hak ve Dîn'in Celâl'i, Belh'li Huseyn oğlu Muhammed'in oğlu Mevlânâ Muhammed, Allah aziz sırrıyla bizi kutlasın, Mesnevî'sinde geçmiş erenlerin kıssalarını zikretmiş, onların kerâmetlerini, makamlarını beyan buyurmuştur. (...) Kendisiyle aynı gönülde olan, onunla düşüp kalkan erenlerin hâllerini anlatırken kendi hâllerini de, onların hâllerini de geçmişlerin kıssalarına sığdırmış, kendinin ve onların hâllerini, geçmişlerin hâllerini bildirerek belirtmiştir. Nitekim,

*Güzellere âit sözlerin, onlara âit sırların
Başkalarının sözleri arasında söylenmesi daha hoştur*

demiştir. Fakat bazı kimselerde, hâlin gerçek yönünü anlayacak, söyleyenin maksadını bilecek anlayış ve seziş kabiliyeti bulunmadığından,

*Âlemden maksat âdemdir
Âdemden maksat da o demdir*

dendiği gibi Mesnevî'de bildirilen kendi makamları, kerâmetleri, hâlleri ve kendileriyle gönülleri bir, solukları aynı olan musâhiplerinin ahvâli, okuyanlara, dinleyenlere mâlûm olsun; şüpheleri, zanları ortadan kalsın; onların kıssalarında beyan buyurulan vasıfların, kendi ve kendileriyle sohbetdaş olanların vasıfları olduğu, maksatlarının, bunu anlatmak bulunduğu anlaşılın diye etraflıca açıklandı."¹¹

Bazı zayıf ve kusurlu yönleri bulunmakla birlikte Mevlâna ve etrafindakiler ile Mevlevîlik ve Selçuklu dönemi Anadolu tarihi için en önemli ve en geniş kaynak olan ve Mevlâna'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'nin müridi Ahmed Eflâkî (öl.1360) tarafından yazılan Menâkübü'l-ârifin'in birçok yerinde Mesnevî ile ilgili bilgiler verilmekte, hatıralar nakledilmektedir. Bunlardan örnek olarak şu ikisi zikre şayandır:

"Nakledilmiştir ki: Halifelerin Sultanı Husamettin Çelebi (Tanrı onun aziz olan sırrını kutlasın) Mesnevî'nin bütün ciltlerini Hudavendigâr hazretlerine yedi defa okudu ve Mevlânâ ruhu ile semâ

ederek onu dinledi. Husamettin Çelebi onun sırlarının hazinelerine muttali olup ilâhî sırların doğduğu yer oldu. Mesnevî'nin bütün müşküllerini harf harf ve elif elif halletti ve yaldızlayıp harekeledi. Büyük halifelerden, o hazretten dinleyip bir nüsha vücuda getiren herkesin nüshası doğru ve güvenilir bir nüshadır. Onun nüshasında fazlalıklar da yoktur."¹²

"Yine nakledilmiştir ki: Bir gün Müderrisin oğlu Şemseddin kendi hücrelerinde uyuyordu, dalgınlık ve unutkanlık yüzünden Mesnevî'yi de arkasına koymuştu. Birden bire Mevlânâ içeri girdi, o kitabı bu vaziyette gördü. Bunun üzerine Mevlânâ: 'Demek ki bizim bu sözümüz arkaya atılsın diye söylendi. Tanrı'ya tekrar tekrar yemin ederim ki, bu mâna güneşin doğduğu yerden, battığı yere kadar bütün dünyayı kaplıyacak ve iklimlere gidecektir. Hiçbir mahfil ve meclis olmayacak ki orada bu sözler okunmuş olmasın; hattâ o dereceye kadar ki, mâbetlerde, zevk ve safa yerlerinde okunacak, bütün milletler bu sözlerle süslenecek ve onlardan faydalanacaktır' buyurdu."¹³

4. Müellifin İfadesiyle Eserin Takdimi ve Telif Sebebi

Mevlâna, Mesnevî'nin başına -kitabın I. cildi veya tamamı bittikten sonra- yazdığı önsöze: "Bu kitap, Mesnevî'dir. O, ulaşmada, tam inanış sırlarını açmada din temellerinin temellerinin temelleridir. O, Allah'ın en büyük fıkıdır; Allah'ın en aydın şeriatıdır, en reddedilmez delilidir." sözleriyle başlar; "Gerçekten de o, gönüllere şifadır, hüzünlere cîlâ. Ku'ran'ı, iyiden iyiye açar, açıklar. Şanları yüce, özleri hayırlı yazıcılar, elleriyle yazmışlardır onu." deyip yazılışına temas eder; Çelebi Hüsameddin'in kitabın yazılışındaki rolünü vurgular ve kendisini çok üstün vasıflarla över.¹⁴

Kezâ O, V. Cildin mukaddimesinde eserin muhtevasını "(Bu kitap) şunu anlatır: Şeriat bir muma benzer, yol gösterir. Ama ele mum almakla yol alınamadığı gibi mum almasan da yol alınmış olmaz. Yola

düşün mü şu gidişin, Tarikattır; dilediğin eriştin mi bu, Hakikattir. (...) Yahut da şeriat, tıp bilgisini öğrenmeye benzer; tarikat, tıp bilgisine göre perhiz etmek, ilaç yemektir; hakikatse, ebedî olarak sağlık-esenlik bulmaktır" şeklindeki sözlerle izah eder. (Gölş., V, s. 3-4)

VI. cildin ilk beyitlerinde Mesnevî'nin kâtibi olan Hüsameddin Çelebi'yi övdükten ve kitabı kendisine armağan ettikten sonra,

"Olur ya, belki bundan sonra bir izin gelir de söylenecek sırlar söylenir.

Yahut, bu gizli, ince kinâyelerden daha açık, anlayışa daha yakın sözler söylenir.

Sır, ancak sırrı bilene eştir; sır onu inkâr edenin kulağına söylenmez.

Ama işleri düzüp koşan Tanrı'dan, "Çağır" diye buyruk gelince, artık kabul edilecekmiş, edilemeyecekmiş, onunla bir işimiz kalmaz.

Nuh, Dokuzyüz yıl davet etti. Çağrısı, ancak toplumun inkârını arttırdı.

Ama o, söyleme dizginini hiç kastı mı? Susma mağarasına çekilmeye kalkıştı mı hiç?" (Gölş., VI, 6-11) diyerek Mesnevî'nin dinin hakikatlerini tebliğ için yazıldığını vurgular. Aynı ciltte,

*Mesnevî-i mâ dükân-ı vahdetest
Gayr-ı vâhid her çi binî ân butest*

"Bizim Mesnevîmiz vahdet (birlik) dükkanıdır; (onda) "bir" den başka ne görürsen, o puttur." (İzb., VI, 1528)

der ve tevhid anlayışını,

"Yüz tane kitap olsa hepsi de "bir" baptan ibarettir. Yüz tarafta da tek "bir" mihraba dönülür.

Bu yolların hepsi tek "bir" eve çıkar. Bu binlerce başak, "bir" tek tohumdan meydana gelmiştir. (İzb., VI, 3667-68) sözleriyle dile getirir.

Mevlâna, Mesnevî'nin bir başka yerinde, bu kitabın mânasını herkesin kavrayamayacağını şu sözlerle bildirir:

(...) Sen sanır mısın ki Mesnevî'yi okuyasın da mânasını bedavaca duyusun, anlayasın?

Yahut da sanır mısın ki hikmet, gizli şey, kolayca kulağına girsün, ağzına geliversin?

Duysan bile bunlar, masal gelir sana, kabuk görünür, tânelerin içlerini göremezsün. (Gölş., IV, 3459-3461)

Bu cilt, Mesnevî'nin beşinci cildi; can göğünün burçlarında bir yıldız benziyor.

Yıldızı tanıyan kaptandan başkasının duyguları, yıldızlarla yol bulamaz. (Gölş., V, 4229-4230)

Mesnevî'ye itiraz edip onu "bayağı bir söz" diye eleştirenlere de (Gölş., III, 4228) cevaplar verir:

"Kim bu kitaba masal derse, masaldır ona; fakat bunu, kendi hâli olarak gören kişidir er kişi.

Nil suyudur, Kıptiye kan görünür; Mûsa'nın kavmine Nil suyu kan değildi, suydur." (Gölş., IV, 32-33)

Mesnevî'nin sözlerindeki sûret de sûrete kapılanı azdırır, yolunu kaybettirir. Mânaya bakan kişiye de yol gösterir, doğru yolu buldurur. (İzb., VI, 655)

5. Şekil Özellikleri ve Nüshaları

Mesnevî altı ciltten (defter) oluşmaktadır. Eserin bilimsel metnini (edisyon kritik) hazırlayıp İngilizce'ye tercüme eden ve ona şerh mahiyetinde açıklamalar yazan, ünlü İngiliz müsteşrik Reynold A. Nicholson'un neşrine göre Mesnevî'de toplam 25632 beyit vardır. (I. Cilt 4003, II. 3810, III. 4810, IV. 3855, V. 4238, VI. 4916 beyittir.)¹⁵ Beyit sayısı daha ziyade İran ve Hindistan sahasındaki bazı nüshalarda çok

farklı rakamlara ulaşmaktadır; yani birçok kimse tarafından Mesnevî'ye ilâveler yapılmıştır. Nicholson, kendi neşrinin mukaddimesinde bu hususa değinir ve Osmanlı sahasındaki nüshaların güvenilirliğini dile getirir.

Her cildin başında bir mukaddime vardır ve metin içerisinde konular başlıklar halinde verilmiştir. Eser, aruzun Remel bahrine ait Fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle nazmedilmiştir. (Meşhur Mesnevî şârihi İsmâîl-i Ankaravî (öl. 1630) tarafından bulunup şerhedilen Mesnevî'nin 1411 tarihli 7.cildinin, kesin olarak Mevlâna'ya ait olmadığı ispat edilmiştir.)

Tasavvuf sahasında en çok okunan ve kendisine en fazla şerh yazılan eserlerden biri, belki de birincisi olan Mesnevî, yurt içinde ve yurt dışında defalarca basılmıştır. Eserin, çok sayıdaki yazma nüshaları arasında yazıldığı tarihlere kadar uzananlar vardır. Bunlardan, hâlen Mevlâna müzesinde sergilenen ve 1993 yılında Kültür Bakanlığı tarafından tıpkıbasımı yapılan nüsha, h. 677 tarihlidir. Bu eser, Mevlâna'nın tashihinden geçmiş olan aslî nüshadan, Hüsameddin Çelebi ve Sultan Veled'in nezâretinde yazılmıştır. Nicholson'un çalışmasında yararlandığı ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın tercüme ve şerhine esas aldığı nüsha budur.

6. Muhtevâsı ve Üslûbu

Mesnevî, içerisinde binlerce ayet, hadis, atasözü, temsil, hikaye, fıkra bulunan 6 ciltlik ve 26 bin beyte yaklaşan büyük bir eserdir. "Kur'an'ın Özü" diye vasfedilen eserde müellif, yazıldığı dönemin şartları çerçevesinde, fert ve toplumu ilgilendiren hemen her konuyu ele alır. Meseleleri en etkili ve ikna edici delillerle ve son derece akıcı, sürükleyici, edebî bir üslûpla enine boyuna tahlil eder. Bütün bu yönleriyle o, bizim kültür hayatımızda kesin*ve derin bir iz bırakmış; haklı bir şöhretle, sağduyu sahibi olan milletimizin asırlarca, gönülden

sevgisini ve vicdanında sarsılmaz saygısını kazanmıştır. Diğer bir ifadeyle, geçmişimizde Mevlâna'ya gösterilen büyük ilgi ve saygının merkezinde, kuşkusuz Mesnevî vardır.

Mevlâna'nın eserlerindeki en bâriz özelliğin külfetsizlik olduğunu ifade eden Abdülbaki Gölpınarlı, Mesnevî'nin üslûbu ve muhtevâsı hakkında özetle, şu değerli tespitleri yapar: "Mevlâna, düşüncelerini uzun uzun mülâhazalarla bir kağıda tesbit edip sonra yine uzun uzun teemmüllerle onu düzeltmeye uğraşmış değildir. Mevzu, esasen, hazırdır. Şairliğin en büyük meziyetlerinden biri ve belki birincisi olan tedâi kabiliyeti Mevlâna'da misli görülmemiş bir derecededir. Zamanın bütün bilgilerini en ince noktalarına kadar bilen, birkaç dile sahip olup bütün şairleri okumuş bulunan; bunlarla beraber fevkalâde seyyal bir zekâ, çok ince ruh, eşsiz bir vecit, örneksiz bir aşk, emsalsiz bir sezîş ve buluş kabiliyetinin; neşenin, coşkunluğun, hayranlığın, hulâsa bütün bir mâna âleminin mümessili olan Mevlâna, Mesnevî'yi söylüyor, zihninde bahisler, bahisleri kovalıyor, bu bahislere uygun hikâyeler, hikâyeleri hatırlatıyor, söz ulamı bu suretle uzayıp gidiyor. Bu hikâyeyi anlatırken hikâyedeki bir insan veya hayvana söz söyletmeye başlıyor, fakat derhal söz söyleyen kendisi oluyor. (...) Bu harikulâde tahkiye tarzı; bir şerhle, hikâyenin ruhî tahliliyle biterken, hattâ bazan bitmeden yeni bir bahse girilmesi icabediyor. (...)

Mevlâna'nın sözü, o kadar kolaylıkla, sekmeden, duraklamadan, sürçmeden akmaktadır ki; tekrarlar, tertipsizlikler, ihmaller, Mesnevî'de gayet tabîî görülüyor. Zaten başka türlü olmasına da imkân yok. Nitekim bazılarının itirazlarına rağmen pek de öyle göze batacak derecede ve sık olmiyan kafiye hataları da öyle. Zaten vezin ve kafiye, Mevlâna'nın fikirlerini kayıt altına alan şeyler. Hattâ o, fikirlerinin harf ve sözle bile ifade edilemeyeceğine kani. (...)

Divaniyle Mesnevî'yi mukayese edenlerden, Mesnevî'de divandaki coşkunluğun olmadığını söyleyenler var. Bu hüküm, Mesnevî bir bütün sayılarak verilirse doğrudur. Divandaki gazellerin çoğu, hattâ hemen hepsi, didaktik mahiyette olmayıp ruhi haletlerin, iç heyecanlarının bedîî ifadesidir. Halbuki Mesnevî, sâlikler için yazılmıştır. Muhtelif dinî inanışlar, tasavvuf esasları, bilhassa "Vahdet-i Vücut: Varlık

Birliği" felsefesi tahlil edilmekte, münasip hikâyelerle, Kur'an kıssaları anlatılmaktadır. Her bir hikâye, telkin edilmek istenen fikre tatbik olunmaktadır. Bu arada Mevlâna, basit, fakat düşündürücü ve bilhassa buluş kabiliyetini gösteren deliller getirir, örnekler verir; anlatmak istediği şeyi, apaçık bir hale koyar, hattâ gülünç ve bazan açık hikâyeler bile söylemekten çekinmez. (...) ¹⁶

Mesnevî'nin hemen her bahsinde Kur'an kıssaları geçer. Birçok beyitlerinde âyet ve hâdislerden lâfzi ve mânevi iktibas ve tazminler vardır. Bu bakımdan Mesnevî'ye "Magz-i Kur'an- Kur'an'ın içyüzü" diyenler tamamiyle haklıdır. Mevlâna, kitabında kelâm kaidelerinden, Yunan felsefesiyle bu felsefenin İslâmî şekli olan Hükema felsefesinden, bu sistem içinde yaradılış ve dünya telâkkilerinden, büyük sofilerin, menkabelerinden bahseder. Mesnevî'de yer yer realiteye de ehemmiyet verilmiştir. Bu yalnız, hikâyelerde değildir. Mevlâna gezdiği yerleri, gördüğü şeyleri anlatırken de realiteye büyük bir kıymet verir. Bütün bir devrin âdetleri, görenekleri, düşünce ve sezişleri elle tutulur, gözle görülür bir halde canlanır. (...)

Mesnevî'deki hikâyelerin hepsinin Mevlâna tarafından uydurulmuş olmasına da imkân yoktur. Mevlâna fikrini açmak, meramını anlatmak için halk hikâyeleriyle atasözlerine de müracaat etmektedir. Hâlâ söylediğimiz birçok atasözlerini de Mesnevî'de buluyoruz. Bu yüzden Mesnevî folklor bakımından da ehemmiyetlidir. Mevlâna'ya okuduğu kitaplardaki hikâyelerle sevdiği şairlerin mazmunları da müessirdir. Meselâ birinci ciltteki tavşanın aslanı aldatması hikâyesini "Kelile ve Dimne" den aldığını kendisi söyler. 144-181inci beyitlerdeki aşk teşhisini İbn-i Sinâ'nın "Kanun"unda bulmaktayız. 1564üncü beyitteki mazmun, Hayyam'ın bir rubaisini pek andırır. Fakat Mesnevî'de Mevlâna'ya asıl müessir olan Hakîm-i Senâî ve bilhassa Ferideddin-i Attar'dır. Zaten Eflâkî, Çelebi Hüsameddin'in Mevlâna'yı Mesnevî'yi yazmaya teşvik ederken şakirtlerinin Hakîm-i Senâî'nin "İlâhî-nâme"siyle Attar'ın "Musîbet-nâme" ve "Mantıku't-tayr"ını okuduklarını, kendisinin de "İlâhî-nâme" tarzında ve "Mantıku't-tayr" vezninde bir kitap yazmasını rica ettiğini söylemektedir. (...)

Hulâsa Mesnevî, baştan başa bir kültür âlemidir ve dünya eserleri

arasında bu kitabın mümtaz bir mevkii vardır; mistik eserlerle sofîyane şiirler arasındaysa bir benzeri yoktur."¹⁷

7. Mesnevîhanlık ve Mesnevî Okutmak

Mesnevî'yi okuyup manasını vererek şerh etmeye "Mesnevî okutmak", Mesnevî okutan kimseye "mesnevîhan" denir. Mevlevîlik tarikatında Mesnevî'yi halka anlatmak için ihdas edilen bu vazifeye de "Mesnevîhanlık" adı verilir.

"Mevlâna zamanında mesnevîhanlık vazifesi yoktu. Onun dervişlerinden çoğu Farsça bilir, bilmeyenler de ya kendisinden yahut bilenlerden sorup öğrenirdi. Ölümünden sonra yerine geçen Hüsameddin Çelebi muayyen zamanlarda ihvana Mesnevî takririne başlamıştır. Mesnevî'yi yazmış ve mealini kendisinden telâkki etmiş olan Hüsameddin Çelebi bu münasebetle ilk mesnevîhan ve mesnevîhanlık namıyla bir vazife müessisi oldu. (...) Hüsameddin Çelebi ile Sultan Veled, şeyh oldukları halde Mesnevî'yi bizzat okutmuşlarken sonraki çelebiler bu hizmeti, tayin ettikleri mesnevîhanlara havale etmişler, fakat irşad vazifesiyle etrafa gönderdikleri mevlevî şeyhlerini Mesnevî okutmak vazifesiyle mükellef tutmuşlardı."¹⁸

"Çelebilik makamından, yâhut bir Mesnevî-hândan, liyakatı olan birisine Mesnevî-hânlık icâzeti verilirdi. Derse devâm eden kabiliyetli biri de, mesnevî-hân tarafından kendisine icâzet verilerek bu vâzifeyi elde ederdi. Mesnevî-hânlara, çelebilik makamından, destâr sarmak salâhiyeti de bahşedilirdi.

Mevlevî şeyhleri, bilhassa Mesnevîhân olarak, Mesnevî takririne memûr olarak tâyin edilmekle beraber, bâzı dergâhlar, bilhassa Konya'da çok eskiden beri Mesnevî-hânlık vazifesi vardı. Her Mevlevî şeyhinin, bir mâzereti yoksa, mukaabeleden önce Mesnevî okutması şarttı.

Osmanoğulları ülkesinde, bilhassa Islâhat devirlerinde, yenilik denemelerine girişilen XVII-XVIII. yüzyıllarda, "Dârül-Mesnevî" denen ve Mesnevî okutmaya mahsus olan yerler açılmış, medrese ve câmilerde de Mesnevî okutulmaya başlanmıştı."¹⁹

Abdûlbaki Gölpınarlı, Mesnevî okutma usûlünü şöyle anlatmaktadır:

"(Mukâbeleden önce) Mesnevî okunacaksa -ki bu, mutlaka lâzımdır ve bir özür olmadıkça okunur- şeyh, "Fâtîha" der-demez, meydancı dede, diğer canlarla beraber, niyâz edip kalkar; Mesnevî kürsüsünün üstünde duran Mesnevî seccâdesini, kürsüye karşı, enilemesine yere serer, Şeyh, yerle görüşüp ihvânla beraber kalkınca, kürsüye gider; seccâdeye basmadan kürsüye varır. Meydancı, kürsünün önünde, iki yandaki parmaklığa dayanan ve "pîş-tahta" vazîfesini gören, rahlelik yapan tahtayı kaldırır; sol yandan şeyhin koluna girerek kürsüye çıkmasına yardım eder. Bu sırada herkes ayakta durur; ancak türbeye arka vermemeye dikkat edilir. Şeyh, kürsüye çıkınca oturur, pîş-tahtayla görüşür. Semâ'-hânedekiler de kürsüye karşı, fakat arkaları tam olarak türbeye gelmemek üzere, yerle görüşürler. "Kaari'-i Mesnevî", yâni Mesnevî okuyan adı verilen ve bu vazîfeye tâ'yîn edilmiş olan bilgili bir dede de, ihvân otururken Mesnevî seccâdesine, yüzü kibleye doğru olmak, arkası, tam olarak kürsüye gelmemek üzere oturur, niyâz eder, yerle görüşür. Sonra, elindeki Mesnevî'den, o gün şerhedilecek birkaç beyti, Eûzü-Besmeleyle okur. Şeyh, gene Eûzü-Besmeleyle, Kaari'in okuduğu ilk beyti okuyup şerhe başlar. Şerhten önce, dilerse münâcatı tazammun eden (bazı) beyitleri okur; bu beyitlerden sonra şerh edeceği beyti okur, şerhe başlar. "Ululuk ıssı Tanrı'nın sırlarını açan Mevlânâ'mız böyle buyurdu: Bu ne yıldız bilgisidir, ne remildir, ne rüya; Allah doğruyu daha iyi bilir ya; Hakk'ın vahyidir" meâlindeki şu iki beyit okunarak bitirilir:

În çünin fermûd Mevlânâ-yı mâ
Kâşif-i esrârâ-yı kibriyâ
În ne necmest ü ne remlest ü ne hâb
Vahy-i Hak Allâhu a'lem bi's-savâb"²⁰

F. Nafiz Uzluk'un Mevlâna ve Mesnevî ile ilgili notlarında verdiği bilgilere göre ise Mesnevîhan takrire başlaman önce kâri-i Mesnevî, ilgili Mesnevî beyitlerini okur; daha sonra mesnevîhan eûzü besmele çekerek "Rabbi'srah lî sadrî..." (Taha, 25) ayetini ve ardından Mesnevî'den, "Sen, bize o padişahın huzuruna çıkmaya izin yoktur deme; âlicenap kimselerle işler zor değildir" manasındaki,

Tu me-gû mâ râ bedân şeh bâr nîst
Bâ kerîmân kârâ dîşvâr nîst

beytini okuyarak derse başlar. Bitirirken de yukarıda nakledilen iki beyti okur.²¹

8. Kültür ve Edebiyatımızdaki Yeri ve Önemi

Türk kültür ve edebiyatında Mevlâna ve Mesnevî'sinin etkisi büyük olmuştur. Allah ve Peygamber sevgisini gönüllere yerleştirmeyi hedefleyen, İslâmiyetin aşk derecesinde bir samimiyetle yaşanmasını savunan Mevlâna, fikirlerini esas olarak Mesnevî'siyle kitlelere duyurmuş ve benimsetmiştir. Mesnevî, bütün yönleriyle bizim duygu ve düşünce dünyamıza kaynaklık etmiş, kültür hayatımızda kesin ve derin bir iz bırakmıştır. O, yazılmaya başlandığı andan itibaren alimler, edipler, şairler kadar devlet adamları, esnaf ve halk tarafından da sevilmiş ve gittikçe artan bir ilgiyle benimsenmiştir. Bu değerli kitap, asırlarca kadın-erkek, yaşlı-genç her seviyeden insan tarafından okunmuş, Mesnevîhanlarca sâliklere ve halka anlatılmış, gerek Mevlevîliğe gerekse diğer tarikatlere mensup olan birçok âlim ve mutasavvıf tarafından tercüme ve şerhedilmiş, kendisinden birçok seçmeler yapılmış, konulara göre tasnif edilmiş, lügatleri hazırlanmış, eserlere, fikirlere, sanat ve edebiyat ürünlerine ilham kaynağı olmuştur.

Türk edebiyatında, Türk mûsikîsi alanında, güzel sanatların çeşitli dallarında Mevlevî şairlere, mûsikî üstadlarına ve çeşitli dallardaki

sanatkârlara çok rastlanır. Pek çok devlet adamı ve tanınmış kişiler bu tarikate intisap etmiş yahut Mevlevîliğe sevgi duymuşlardır. Bahtî mahlasıyla şiirler söyleyen Sultan Ahmed'den Nâbî'ye, Nef'î'den Gâlib'e, Yahya Kemal'den A. Nihad Asya'ya kadar pek çok şairimiz, Mevlâna'ya övgü dolu şiirler yazmışlardır.

Ünlü edebiyat tarihçimiz Nihad Sami Banarlı, bu konuda şu tespiti yapmaktadır: "Mevlânâ, Konya ve Çevresinde geniş bir mânevî hayat uyandırmış ve onun mânevîyâtı, ilk halîfesi Hüsâmeddin Çelebi ile oğlu Sultan Veled ve torunu Ulu Ârif Çelebi gibi Mevlevîliğin ilk Çelebi'leri büyük vekarla yaşatılmıştır. Bu mânevîyat XIII. asır Anadolu'sunun çeşitli buhranları içinde bunalan; halktan olsun, büyüklerden olsun nice insana derin bir dînî kültür ve tefekkür yanında, o ölçüde büyük bir huzûr ve teselli vermiş ve birçoklarını da me'yûs olmaktan kurtarmıştır. (...) Önce Konya çevresinde, sonra daha başka şehirlerde teşkilatlanan Mevlevîlik, bilhassa Osmanlı sultanlarının bu ağırbaşlı ve yüksek kültürlü tarîkate gösterdikleri ihtiram dolayısıyla imparatorluk zamanında Mısır'dan Macaristan içlerine kadar yayılmıştır. Bütün buralarda Mevlevî dergâhları kurulmuş, Mevlevî âyinleri yapılmış, Mevlevî semâ'ı ve Mevlevî mûsikîsi, üç kıt'ada, yaygın bir alâka görmüştür. (...)

Kur'an-ı Kerim'in yüksek tefekkür seviyesinde, manzum bir tefsiri mâhiyetindeki Mesnevî, Mevlânâ'nın ölümsüz eseri olarak bütün bu yerlerde asırlarca bir mukaddes kitap saygısıyla okunmuş, şerh edilmiş, dergâhlarda kadınlı erkekli dinleyicilere mesnevî dersleri verilmiştir. Mesnevî'de Hz. Muhammed'e ve onun kitabına karşı duyulan derin aşk ve bağlılık, Mevlevîliğin bütün bu ülkelerde birinci derecede müsbet têsîr uyandıran bir tarikat (olarak) bilinmesini sağlamıştır."²²

Banarlı'nın özetle aktardığımız bu görüşlerine, bir diğer edebiyat tarihçimiz Âgâh Sırrı Levent şu sözlerle katılır: "Mevlânâ'yı incelemiden Türk tasavvuf edebiyatı anlatılmaz. Kaldı ki, Mevlânâ'nın -Fars diliyle de olsa- yazdığı Mesnevî'de aşılamağa çalıştığı düşünce ve temsil ettiği ruh öylesine Türk'tür ki, bu esere geniş bir yer ayırmadan Türk kültür hayatı açıklanamaz. Mesnevî, tarih boyunca Türk "irfan"ının başlıca kaynağı olmuş, Türk düşüncesi Mesnevî ile beslenmiş ve

genişlemiştir. Tasavvuf "neşve"si içinde yazılmış bütün şiirlerde Mevlânâ'nın etkisi ve izleri görülür."²³

9. Anadolu'da Mesnevî Üzerine Yapılan Çalışmalar

Mevlâna ve eserleri üzerine yapılan ilk çalışmaların daha Selçuklular döneminde başladığı görülmektedir. Asırlarca devam eden bu çalışmalar -zikredildiği gibi- esas olarak Mesnevî üzerinde yoğunlaşmıştır. Bugün dünya kütüphanelerinde pek çok yazması bulunan ve çeşitli ülkelerde defalarca basılmış olan bu değerli eser, şüphesiz daha yazılma döneminde çok kişi tarafından istinsah edilmiş, daha sonra tercüme ve şerhedilmiştir.

İlk olarak Mevlâna'nın büyük oğlu olup Mevlevîliği sistemli bir tarikat haline getiren ve Anadolu'daki Türk edebiyatının ilk mümessillerinden olan Sultan Veled (1226-1312), babasının izinden gitmeyi bir şükran ödevi saymış ve etrafındakilerinin de teşvikleriyle Divan-ı Kebîr gibi Mesnevî'yi de tanzir ederek "Mesnevî-i Veleđî" de denilen İbtidâ-nâme'sini kaleme almıştır.²⁴

Daha sonraki tarihte Anadolu'da bir sûfi olup Hindistan'da Mevlevîliği yaymaya çalışan Ahmed-i Rûmî (öl. 1349 ?)'nin eserleri görülmektedir. Ahmed-i Rûmî, Farsça olarak kaleme aldığı Dekâiku'l-hakâik'inde bir bakıma Mesnevî'deki konuları şerh ve izah etmektedir. Diğer eseri olan Dekâiku't-tarâik'te ise tarikat adabı anlatılmaktadır.

Bu arada Ahmed Eflâkî (öl. 1360)'nin Menâkıbü'l-ârifin'ini de zikretmek lâzımdır. Mevlâna, Mevlevîlik ve Selçuklu dönemi Anadolu tarihi için en önemli ve en kapsamlı kaynak olan bu kıymetli kitap da Mevlâna'nın eserleri ve özellikle Mesnevî'sinin anlaşılması hususunda oldukça mühim bilgiler içermektedir.

XIII-XV. yüzyıllarda yazılmış gerek halk tipi mesnevîlerde, gerekse Gülşehri, Aşık Paşa, Ahmedî, M. Hatiboğlu, Bedr-i Dilşâd, Şeyhî, Ârif,

M.Zaîfî, Yazıcıoğlu Mehmed, Hayalî gibi şairlerin kaleme aldıkları manzûmelerde, Mevlâna ve Mesnevî'sinin güçlü tesirlerini görmek mümkündür. Söz konusu eserlerde Mevlâna'nın büyük bir saygıyla anılması, Mesnevî'sinden birçok alıntılar yapılması onun ve eserinin avam ve aydın kesim arasındaki etkisini açıkça göstermektedir.

Nitekim merhum Prof. Dr. Amil Çelebioğlu, bu konuyu işlediği bir makalesinde şu tesbiti yapmaktadır: "Gerek şahsına hürmet edilmesi, gerekse bilhassa eserlerinden Mesnevî'sinin tesiri cihetiyle XIII. asırdan Sultan II. Murad'ın vefatına (855/1451) kadar olan devre için tesbit edebildiğimiz Türkçe mesnevîlerde en çok adı geçen, sitemle bahsolunan isim, şüphesiz ki Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'dir. Hiçbir mesnevî şâirinin, Mevlânâ kadar devamlı bir şekilde müessir olduğunu, tekrîm ve tebci edildiğini müşâhede edemiyoruz."²⁵

Mevcut bilgilerimize göre Osmanlı dönemi Anadolu sahasında Mesnevî'den Türkçe'ye tercümeler yapan şairlerden ikisini özellikle zikretmek gerekir. Bunlar, Sultan II. Murad dönemi (1421-1451) şairlerinden Muînî ve Halvetiye tarikatının büyüklerinden Dede Ömer Rûşenî, (öl. 1487)'dir.²⁶ Muînî'nin, Mesnevî'nin 1. defterine ait manzum tercüme ve şerhi kısmen yeni harflerle yayınlanmıştır.²⁷

Osmanlı imparatorluğunun ilk dönemlerinde Mevlâna'ya duyulan büyük saygıya karşın fazlaca taraftar kazanmamış olan ve devlet erkânı tarafından önemli bir desteğe sahip bulunmayan Mevlevîler, XV ve XVI. asırlarda bazı güçlü mümessilleri vasıtasıyla halk arasında etki ve yaygınlık kazanmaya başladılar. Bu asırlarda hükümetle sert mücadelelere girişen Alevî-Bektaşîlere ve bazı batınî tarikatlere mukabil Mevlevîler, onlar gibi isyan hareketlerine karışmamışlardı. İçlerinde bazı mümessillerdeki Sünnî geleneklere uymayan temayüllere karşılık, genel olarak ehl-i sünnete bağlılıkları ve önemli bir kesiminin zahidâne telakkileri ve yaşayışları, onları iktidara iyice yaklaştırmış ve bu tarihlerden itibaren Mevlevîlik, padişahların ve devlet adamlarının saygı ve himayesine mazhar olmuştur.²⁸

Bu duruma paralel olarak her alanda gelişmenin yaşandığı XVI. yüzyılda Mevlâna'nın fikirleri üzerinde de daha fazla yoğunlaşmıştır. İmparatorluğun en parlak dönemi olan bu asırda, değerli alimler

Sürûrî (öl. 1562) ve Şem'î (öl. 1600'den sonra) bu devâsa eseri baştan sona şerh etmeyi başarmışlardır.

Sürûrî'nin büyük bir ansiklopedi niteliğinde olan eseri Farsça, Şem'î'ninki Türkçe'dir. Özellikle Sadi ve Hâfız gibi ünlü şairlerin eserlerine yazdığı kıymetli şerhleriyle ün kazanmış olan Sûdî (öl. 1597) de Mesnevî'ye Türkçe bir şerh yazmıştır; ancak nüshalarına pek tesadüf edilmeyen bu şerh, diğerleri kadar tanınmamıştır.²⁹

Bu dönemde Mesnevî üzerine yapılan gerek tercüme ve şerh, gerekse lûgat ve seçme şeklindeki çalışmalarda önemli bir artış görülmüştür. Şüphesiz bunda -yukarıda değinildiği üzere- Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, Sultan III. Murad gibi Mevlâna'ya derin bir saygı duyan ve Mevlevîlere maddi ve manevi yardımlarda bulunan padişah ve devlet adamlarının önemli rolü vardır.

Sonraki yüzyılda, her ne kadar IV. Murat devrinde (1623-1640) Kadızâdeliler ve onların taraftar ve takipçileri, tarikatlerin aleyhinde etkili faaliyetler yapmış; IV. Mehmed zamanında da (1648-1687) aynı yolda faaliyetlerde bulunan, hatta Padişahı ve Sadrazam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'yı dahi yanına çekmeyi başaran Vâni Mehmed Efendi (öl. 1685)'nin çabalarıyla 1667 yılında semâ etmek yasaklanmışsa da -ki bu yasak 18 yıl sürmüştür- Mevlevîlik, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda itibarlı konumunu muhafaza etmiştir. Bazı münferid hadiseler dışında siyasi hayatta müspet veya menfî bir mühim rol üstlenmeyen Mevlevîler, kültür, sanat ve edebiyat sahasındaki faaliyet ve katkılarını sürdürmüşlerdir.³⁰

Buna paralel olarak zikredilen asırlarda Mesnevî üzerinde tercüme, şerh, lûgat, nazire, seçme ve derleme gibi çalışmalar da artarak devam etmiştir. Mesnevî'ye tercüme ve şerh yazan birçok isim arasında özellikle İsmâîl-i Ankaravî (öl. 1631), Sarı Abdullah (öl. 1660), Zühdi Yusuf Dede (öl. 1669), İsmâîl Hakkî-i Bursevî (öl. 1724) ve Süleyman Nahîfî (öl. 1738) anılmalıdır.

Zikredilen bu alim ve şairlerden "Hazret-i Şârih" diye ün kazanmış olan İsmâîl-i Ankaravî'nin matbû şerhi tamdır ve mevcut şerhlerin en iyisi sayılmıştır.³¹ Ankaravî şerhi, Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhi

Zühdi (veya Çengi) Yûsuf Dede tarafından, bazı yerleri kısaltılarak Arapça'ya çevrilmiştir. Menhecû'l-kavî adındaki bu eser 6 cilt olarak Mısır'da basılmıştır. Bu şerhin yanısıra, Sarı Abdullah'ın 1. deftere ait şerhi, Bursevî'nin 1. defterin bir kısmına ait şerhi de matbûdur. Kezâ Nahîfî'nin Mesnevî'nin tamamını kapsayan başarılı manzum tercümesi de birkaç kez basılmıştır.³² Bunlardan başka Yûsuf-i Sîneçâk'ın (öl. 1546) Mesnevî'den derlediği beyitlerden oluşan Cezîre-i Mesnevî'sine İlmî Dede (öl.1611), Abdullah-ı Bosnevî (öl.1644), Cevrî (öl.1654) ve Şeyh Galib (öl. 1799) birer şerh yazmışlar;³³ İbrahim-i Gülşenî (öl. 1688) de Mesnevî'yi takliden "Manevî" adlı eserini kaleme almıştır.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısıyla XIX. yüzyıl başlarında Şeyh Galib gibi dahi bir şair ve Hammâmizâde İsmail Dede Efendi (öl. 1846) gibi erişilmez bir bestekâr yetiştiren Mevlevîlik âlemi, Sultan III. Selim (1789-1807) ile de çok mühim bir müntesip ve hâmiye sahip oldu. Dolayısıyla bu dönemden itibaren Mevlevîler, siyasi hayatta da önem kazandılar. II. Mahmud, oğlu Sultan Abdülmecid, II. Abdülhamid ve Sultan Reşad, Mevlâna'ya ve Mevlevîlere derin saygı duyan padişahlardı. Mevlevîlik III. Selim'den itibaren Yeniçeriliğin bağlı bulunduğu Bektaşiliğe karşı da hükümetçe tutuluyor ve teşvik görüyordu. Ancak son zamanlarda özellikle Yenikapı Mevlevîhanesi'nin siyasete karıştığı da bir gerçektir.

Bu dönemde özellikle Mesnevî üzerine yapılan çalışmalarda yeni bir canlılık ve hareketlenme görüyoruz. Mesnevî'ye tercüme ve şerh yazarlar arasında şu isimler, bilhassa anılmalıdır: Şâkir Mehmed Efendi (öl. 1836), Ferruh İsmail (öl. 1840), Mehmed Murad Nakşibendî (öl. 1847), Yenişehirli Avni (öl. 1892), Âbidin Paşa (öl. 1906).

Şâkir Mehmed Efendi'nin manzum tercümesiyle Mehmed Murad Nakşibendî'nin Hulâsatü's-ş-şuruh adlı şerhi tamdır. Şâkir Mehmed Efendinin -Mesnevî'nin uydurma olan 7.cildi dahil- tercümesiyle Ferruh Efendi'nin 7. cilde ait manzum tercümesi basılmıştır. Âbidin Paşa'nın mensur şerhi, 1. cilde aittir ve neşredilmiştir. XIX. yüzyılın önemli şairlerinden Yenişehirli Avni'nin manzum tercümesinin ise Mesnevî'nin dördüncü cildinin sonuna kadar olduğu söylenmektedir.³⁴

"19. yüzyılda Tanzimat hareketiyle batı kültürüne yönelen yeni bir edebiyat başladıktan sonra da Mevlevî tarikatine mensup şairler yanında gönüllerini tasavvufun insani ve birleştirici nuriyle aydınlatmak isteyen şairler Mevlâna'dan feyiz ve ilham almaya devam ederken bir yandan da Mevlâna'nın eserlerinden çeviriler yapılmış, şerhler yazılmıştır."³⁵

Cumhuriyetin ilânıyla birlikte bütün tarikatlar gibi Mevlevîlik de kaldırılmış (1925), Konya'daki Mevlâna Türbesi ve Dergâhı, mevcut eşyası ile birlikte müze olarak 1927 yılında hizmete açılmıştır. Böylelikle asırlarca sosyal ve kültürel hayatımızda kalıcı izler bırakmış olan Mevlevîlik tarihe mal olmuştur. Ancak Mevlâna'nın hayatı, eserleri ve fikirleri üzerine yapılan çalışmalar, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de artarak devam etmektedir.

Bu cümleden olarak XX. yüzyılın başından günümüze dek Mesnevî'ye tercüme ve şerh yazan ilim adamlarımız ve ediplerimiz arasında Kenan Rifâî (1866-1950), Veled Çelebi (1867-1953), Ahmed Avni Konuk (1871-1938), Tâhirü'l-Mevlevî (1877-1951), Muhlis Koner (1886-1962), Abdülbaki Gölpınarlı (1900-1982), Şefik Can (d.1910) ve Âmil Çelebioğlu (1934-1995) zikre şayandır.

Adı geçen şahıslardan Ahmed Avni Konuk ve Abdülbaki Gölpınarlı, Mesnevî'yi baştan sona tercüme ve şerh etmişlerdir. A. A. Konuk'un şerhinin yazma nüshaları 34 defter haline Mevlâna Müzesi Kütüphanesi'ndedir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin ömrü, 5.defterin başlarına kadar şerhetmeye yetmiştir. Bu şerhi, müellifin talebesi olup ömrünü Mevlâna yoluna adanmış bulunan Şefik Can ikmal etmiştir. Şefik Can ayrıca Mesnevî'yi baştan sona tercüme edip konulara göre tasnif etmiş ve esere değerli notlar eklemiştir. Daha sonra bu tercümeden konulara göre genişçe bir seçme de yapmıştır. Kezâ Veled Çelebi (İzbudak) da Mesnevî'nin tamamını tercüme etmiş; bu tercüme A. Gölpınarlı tarafından da gözden geçirilip kendisine açıklamalar ilâve edilmiş ve Nicholson'ın neşrettiği Mesnevî'ye göre numaralandırılmıştır. Tercüme, Maarif Vekâleti tarafından birkaç kez basılmıştır. Kenan Rifâî'nin tercüme ve şerhi 1.deftere aittir. Konya Belediyesi başkanlarından, felsefe öğretmeni Muhlis Koner de Mesnevî'nin muhtelif bahislerinden

seçtiği pasajları tercüme ve şerh yoluyla büyükçe bir eser meydana getirmiştir. Merhum Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu, Mesnevî'nin tamamına şâmil olan Nahîfî tercümesini günümüz harflerine aktarmış, ayrıca eserin sadeleştirmesini yapmıştır.

Cumhuriyet döneminde Mesnevî'yi -kısmen ve nazmen- tercüme eden şairler arasında Feyzullah Sâcid Ülkü, M. Faruk Gürtunca, Abdullah Öztemiz Hacıtahtiroğlu (d.1929), Feyzi Halıcı (d.1924) zikredilmelidir. (Ayrıca bu alanda faaliyet gösteren ve eser veren ilim adamlarımızdan Ahmed Remzi Akyürek (öl. 1944), Midhat Bahari Beytur (öl. 1971), F. Nafiz Uzluk (öl.1974) ile ağabeyi Şahabettin Uzluk (öl. 1989), Celâleddin Çelebi (öl. 1996), Mehmet Önder (d. 1926) gibi isimler de burada anılmalıdır.) Günümüzde Mevlâna ve eserleri -bilhassa Mesnevî'si- üzerine yapılan çalışmalar hızla devam etmektedir. Çoğu genç ve orta kuşaktan olan bu araştırmacılar Erkan Türkmen, İsmail Yakıt, İsmet Kayaoğlu, Emine Yeniterzi, Adnan Karaismailoğlu, Mehmet Demirci, İbrahim Emiroğlu, Hüseyin Güllüce, Selâhaddin Hidayetoğlu, Ahmet Sevgi, Nuri Şimşekler vb. ilk akla gelen birkaç isimdir.

Burada, adı geçen dönemlerde Mevlâna ve eserlerinin kültürümüzdeki etkisi ve önemine dair merhum Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'ın tespitini nakletmek istiyoruz:

"Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin gerek kültür ve edebiyat, gerekse dini ve sosyal hayat açısından en fazla tesir ve nüfuzunu hisseden, denebilir ki, Anadolu Türkleri olmuştur. Daha 13. yüzyılın sonlarından başlayarak özellikle oğlu Sultan Veled (1226-1312)'in gayretleriyle kuruluşu tamamlanan Mevlevî tarikatının yayılışı ile birlikte Mevlâna'nın da Türk edebiyatında etkisi kuvvetle hissedilmeye başlanmıştır. Bir ölçüde denebilir ki Mevlâna'yı tanımadan Anadolu Türk Edebiyatının gelişmesini ve serpilmesini hakkiyle anlamak ve yorumlamak kolay değildir. Eşsiz XIII. yüzyıl Anadolu tasavvuf dehamız Yunus Emre (1240?-1320?) bile:

*Mevlânâ Hüdâvendigâr bize nazar kılalı
Anun görklü nazarı gönümüz aynasıdır*

demek suretiyle duyarlığını ve hayranlığını dile getirmiştir. Bir güçlü ihtimal sınırını aşmamak kaydıyla denebilir ki: Mevlâna eserlerini Farsça yazdığı içindir ki çağında bu dil, edebi bir dil olarak Anadolu'da gücünü korumuş ve Mevlevîliğin de uzunca bir süre imtiyazlı bir dili olmak niteliğini korumuştur. (...)

Unutmamak gerekir ki: Mesnevî-i Şerif, hemen bütün Türk illerinde en fazla okunan, yorumlanan, medreselere kadar bile bir ders ve nasihat şaheseri gibi girebilen, tekkelerde hayranlıkla dinlenen ve açıklanan bir kitaptı. Ayrıca Mevlâna'nın Divan-ı Kebir'i de aydınların, ilahi aşka gönül verenlerin imrenerek okudukları eserler arasında bir üstünlüğe sahip olmak özelliğini korumuştur."³⁵

Prof. Dr. Hasibe Maziçoğlu'nun da konuyla ilgili kanaatleri de aynı doğrultudadır: "Mevlâna'nın eserlerinin, özellikle Mesnevî'sinin edebiyatımızın kuruluş dönemlerindeki eserler üzerinde tesiri büyük olmuştur. (...) Osmanlıların Anadolu'nun birliğini kurarak hudutlarını Anadolu'nun dışında da genişletmeleriyle imparatorluğun her tarafında, Mekke'de, Mısır'da, Cezayir'de, Macaristan'a kadar bütün balkanlarda açılan Mevlevî tekkelerinde Mevlâna'nın eserleri özellikle Mesnevî okutulmuştur. Birer sanat ve edebiyat ocağı durumunda olan bu tekkelerden yetişen yüzlerce şair, zamanla çığ gibi büyüyerek sanatın, müziğin ve edebiyatın oluşup gelişmesine büyük katkılarda bulunmuşlardır."³⁷

Bahsimizin son kısmında edebiyatımızdaki Mesnevî alâkasına ve çalışmalarına dair birkaç örnek vermek uygun olacaktır.

Nahîfî'nin Mesnevî tercümesinden, mevlevîlerce özel önem atfedilen ilk 18 beyit:

*Dinle ney'den kim hikâyet etmede
Aynılıklardan şikâyet etmede*

*Der kamlıktan kopardılar beni
Nâlişim zâr eyledi merd ü zeni*

Şerha şerha eylesin sînem firâk
Eyleyem tâ şerh-i derd-i iştiyâk

Her kim aslından ola dūr u cüdâ
Rûzgâr-ı vaslî eyler muktedâ

Ben ki her cem'iyyetin nâlânıyem
Hem-dem-i hoş-hâl ü bed-hâlânıyem

Her kişi zu'munca bana yâr olur
Sohbetimden tâlib-i esrâr olur

Sırrım olmaz nâlişimden gerçi dūr
Lîk yok her çeşm ü gûşa feyz-i nûr

Birbirinden cân u ten pinhân değil
Lîk yok destûr-ı rû'yet câna bil

Oldu âteş sırt-ı ney sanma hevâ
Kimde bu âteş yağ ise hayf ana

Âteş-i ışk iledir te'sîr-i ney
Cûşîş-i ışk iledir teşvîr-i mey

Yârdan mehcûra hem-derd oldu ney
Çâk-sâz-ı perde-i merd oldu ney

Ney gibi bir zehr ü tiryâk olamaz
Ney gibi dem-sâz u müştâk olamaz

Ney verir bir râh-ı pür-hûndan haber
Işk-ı Mecnûn kıssasın takrîr eder

Bî-dilândır mahrem-i esrâr-ı hûş
Yok zebâna müştêrî illâ ki gûş

Derdimizden rûzlar bî-gâh olur
Rûzlar çok sûz ile hem-râh olur

Gam değildir günler eylerse güzer
Sen hemân bâkî ol ey pâkîze-ter

Mâhiyi bahr olamaz sîrâb-sâz
Rûz-i bî-rûzî olur gâyet dirâz

Puhte hâlin hiç fehmi etsin mi hâm
İhtisâr üzre gerek söz ve's-selâm

Şeyh Gâlib'in kaleminden Mesnevî'nin ilk beytinin şerhi (Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'den):

Bişnev in ney çün hikâyet mî-koned
Ez cüdâyihâ şikâyet mî-koned

"Dinle, bu ney nasıl anlatıyor? Ayrılıklardan şikâyet ediyor."

Ney, bilinen alettir veya (müellifin) fânî vücutlarından kinayedir; zira (insân-ı kâmilin) de konuşması kendi nefsinden değildir.

Bilinmelidir ki beş duyuyla idrâk edilen şeyler iki türlüdür: Bir kısmı hoşça giden, haz alınan şeylerdir; diğer kısmı hoşlanılmayan, sıkıntı veren şeylerdir. Meselâ koklama duyusunun hoşlandığı şeyler, güzel görüntüler; hoşlanmadığı şeyler ise çirkin görüntülerdir. Aynı şekilde işitme, tat alma v.s. de böyledir.

Hoşlanılan ve hoşlanılmayan şeylerde zâhirî ve manevî olmak üzere iki çeşittir. Meselâ işitme duyusunun zâhirî zevki, tatlı basit sesler, manevî zevki, hakikatleri işaret eden seslerdir. Aynı şekilde zahirî olarak hoşlanmadığı, "inne enkerâ'l-esvâtî le-savtû'l-hamîr: seslerin en çirkinini eşek sesidir." âyet-i kerîmesinde belirtilen (türden olanlar); manen hoşlanmadığı ise boş, anlamsız laflardır. Bütün bunların da kendi aralarında farklı mertebeleri vardır.

Cenâb-ı Hudâvendigâr "Dinle, bu ney nasıl anlatıyor?" buyururken,

(yukarıda zikredilen) dört kısımdan en yükseği olan manevî lezzetleri anmakta; ney sesinden marifete ait sözler çıkarılmasını ve dinlenilmesini tavsiye ve teşvik etmektedir.

“Dinle” manasına gelen “bişnev” kelimesiyle Mevlevîlik tarikatının sükût, açlık, seher vakti ve uzletten ibaret olan dört prensibinden ilkinde işaret vardır. Binâen aleyh Mevlevîlik tarikatine girmiş olan kişinin “dinlemeyi” esas alması ve bu ameliyenin en önemli şartı olan “sükût” a devam etmesi gerekir.

Susmaktan maksat dinlemektir; (yoksa) cansız varlıklarınki gibi, dinlemekten yoksun olan sükût, hakikat pazarında bir kuruş etmez. Asıl olan “dinleme”nin (beyitte) açıkça anılmış, “sükût” un ise ima edilmiş olması, (yahut) “sus, ney nasıl anlatıyor, dinle” gibi bir ibareyle başlanmamış bulunması boşuna değildir.

(Bundan başka) bu beyitte evvelâ Abdülhâlık-ı Gucdüvânî'nin (ortaya koyduğu) tarikat prensiplerinden ilki olan “hûş der dem” yani “alınan her nefeste gafletten uzak olmak” prensibine işaret bulunmaktadır.

İkinci olarak Mesnevî-yi Şerifin “bişnev: dinle” kelimesiyle başlamasında şu incelik vardır ki dünyevî, uhrevî, ilahî bütün marifetler evvelâ dinleme sayesinde kazanılır. Zira marifetler (yani hakikat bilgileri) kendiliğinden oluşmaz. Bir manayı işitmedikçe umumi bilgi (ilm-i icmâlî) elde edilmez. (Bu beyit) ayrıca yakın bilgisinin de keşif ve ilâhî eğitimle olacağına delildir.

Üçüncüsü, alemlerin yaratılmasının sebebi, dinlemek (yani itaat etmek) tir. Zira bütün mahlûkatın, “kûn: ol” emrini dinlediklerinden dolayı zuhûra geldiklerini, hakikat ehli beyan etmişlerdir. Bu cümleden olarak imanın akıl yoluyla değil vahiy yoluyla olması ve Efendimiz (a.s.)'in mucizelerinden Kur'an-ı Kerim'in elân yadigâr kalmış bulunması, işitme duyusunun şer'an diğer duyulardan üstün olduğuna kesin delildir. Gerçi beş duyusunun hepsi de bilgi elde etme vasıtasıdır ama, dinî sahada ancak işitme gücü muktedir olduğundan (Hz. Mevlânâ) kitabına “bişnev” lafzıyla başlamış; neyin sesini dinlemekle aşkı ve onun sırlarını kazanmaya bilhassa teşvik etmiştir. Kur'an-ı

Kerim' de olduğu gibi Mesnevî-yi Şerif'te de (konuları açıklamak için) misaller getirilmiştir.

İlâhî bilgilere talip olanlara gerekli olan şey, aşktır. Zira aşksız marifetullâhı talep eden, çabuk usanır ve olgunluk mertebesine ulaşmayı kolay sanır. Halbuki tarikatın zorlukları hudutsuzdur. (Aslında) insan bu dünya dikenliğine düşmüş, başına yüzbinlerce belâ arısı üşüşmüştür. Hepsî de bir rüya, hayal ve aslı olmayan kuru hevestir. Ama ne fayda ki kulağına kıyamet sûru gibi bir çığlık gitmedikçe ve aşk mahşerinin kargaşasını işitmedikçe bu dünyada ayılmaz; ne kadar fenlere ve marifetlere sahip olsa bile dirilerden sayılmaz.

Surûrî'nin Farsça Şerhi'nden bir örnek:

Hem-çü ney zehriyy ü tiryâki ki dîd
Hem-çü ney dem-sâz ü müştâki ki dîd

“Ney gibi bir zehiri ve panzehiri kim gördü? Ney gibi bir arkadaşı ve özlem çeken kim gördü?”

Ney'in perdeleri vuslata ermeyi arzu eden ve (Hakk'ın) cemal sıfatının tecellisiyle mest olanların şevkini, zevkini, sarhoşluğunu ve hallerini artırır; ayrılık zehirinden kurtarıp visâle erdirtir; yârdan yüz çevirip ağyâra yönelenlerin uzaklaşıp inatlaşmasına sebep olur. Binâen aleyh yaklaşan için yakınlık, uzaklaşan için uzaklık sebebi olur. Şüphesiz ney, bazılarına karşı zehir, bazılarına karşı panzehirdir.

Tarikat pîri ve âhiret mürşidi, hakikat dolu bir dost ve arkadaşır. Hakk'a kavuşmayı dileyen için Zuhuf Sûresi (67.âyet) “O gün dostlar birbirine düşmandır; yalnız takvâ sahipleri hariç.” (diye belirtildiği gibi) onun dostluğunda pişmanlık ve üzüntü yoktur.

(Hz. Mevlânâ) mürşidlerin sözlerini kamışlıktaki suya teşbih etmiştir. (O su) sedefin içine düşerse (ona) zehir gibi gelir. Şüphesiz mürşid-i kâmilin sözü, islâha kâbiliyeti olanlar için kurtuluş vesilesi, inkârcılar için inat sebebi olur.

Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi'nden, giriş bölümünden sonraki ilk beytin izahı:

Bend bugsil bâş âzâd ey püser

Çend bâşî bend-i sîm ü bend-i zer

Bu beytin, kendinden öncesiyle fasl kâidesince ilgisi vardır. Fasl, meânî ilminde iki farklı sözün arasında birleşme sebebi olmadığından aralarına bir söz daha katılmasıdır. Bu kâide Mesnevî'nin çoğu yerinde görülmektedir. Önceki beyitte, "Ham olanlar, olgunluk halini hiç anlamazlar" buyurulunca, şöyle bir sual akla gelmektedir: Olgunluk mertebesine erişenlerin hallerine, tarikat mübtedîleri nasıl ulaşır ve ne şekilde olgunluk mertebelerini elde ederler? O yüzden (Hz. Mevlâna) şeriat çocuklarını irşad ve tarikat küçüklerini talim maksadıyla buyurur ki "Ey oğul! Dünya bağına kes ve özgür ol. Daha ne kadar altın ve gümüşe bağlı kalacaksın?" Ey iz'ansız! Aklın ve irfanın varsa Cenâb-ı Hakk'ın Peygamber'ine buyurduğu şu kudsî hadisin manasını anlar, çocukluk mertebesinden kurtulursun. Yüce Allah buyuruyor ki "Ey Ahmed! Çocuk gibi olma. O, beyaza ve kırmızıya bakınca onu sever." Beyit: Bu dünya metâi çocuk aldatan bir oyundur; ona mübtelâ olanlar, akılsız kişilerdir.

Ziya Paşa'nın Harâbât mukaddimesinde Mevlâna ve Mesnevî'si:

Vardır bir sınıf-ı ehl-i güftâr
Maksûdları değildir eş'âr

Mevlânâ Mesnevî'yi yazmış
Hem gülşen-i ma'nevîyi yazmış

Yazmış nice ber-güzîde âsâr
Mahmûd-ı Şebüsterî vü Attâr

Maksadları bunların ayândır
Nazm ile hakîkati beyândır

Şâir demek öyle ehl-i hâle
İrâs-ı nakîsedir kemâle

Diğer bazı şairlerimizin şiirlerinde Mesnevî:

N'ola cevâhir ile olsa Mesnevî memlû
Kilid-i genc-i hikemdir zebân-ı Mevlânâ (Nâbî)

Merhabâ ey Hazret-i Sâhib-kırân-ı ma'nevî
Nâzm-ı manzûme-i silk-i leâl-i Mesnevî (Nef'î)

Mesnevî'sin işidüp Hazret-i Mevlânâ'nın
Gûşvâr oldu kulağımda kelâmı anın (Bahtî)

Esrârını Mesnevî'den aldım
Çaldım veli mîri mâli çaldım (Şeyh Gâlib)

Sâlik-i râh-ı Hudâ'ya pişvâdır Mesnevî
Cümle erbâb-ı tarîka reh-nümâdır Mesnevî (Vassâf)

Öyle bir manzûme-i esrâr u hikmet kim anın
Nâmu olmuş Mağz-i Kur'ân-ı ilâhî Mesnevî (Tâhirü'l-Mevlevî)

Mâlik-i mülk-i ma'nevî tahtgehi gönül evi
Nâşir-i feyz-i Mesnevî Hazret-i Pîr Efendimiz (Remzî)

Geldi ney'den mest olup "bişnev" sadâsı gûşuma
Dergeh-i Mollâ'ya düştüm hâksâr oldum yine (Âsaf Hâlet)

Mesnevî şevkini eflâke çıkarmış nâyız
Haşre dek hem-nefes-i Hazret-i Mevlânâ'yız (Yahya Kemal)

10. Mevlâna ve Mesnevî'sinin Türkiye Dışındaki Etkileri

Mevlâna'nın etkisi, geçmişte elbette sadece Anadolu ile sınırlı kalmamış, bilhassa İran ve Hindistan sahalarında O'nun tesiri büyük olmuş; pek çok âlim, mutasavvıf ve edip başta Mesnevî olmak üzere eserleriyle ilgilenmişler, onlara değerli şerhler yazmışlardır. Son yıllarda bilhassa İran'da bu sahada yapılan yoğun çalışmalar, ileri seviyelere ulaşmıştır.

Şurası muhakkaktır ki gerek İslâm coğrafyasında, gerekse dünyanın diğer yerlerinde Mevlâna ve Mesnevî'si kadar ilgiye ve sevgiye mazhar olan çok az kişi ve eser vardır. Günümüzde yurt içinde ve yurt dışında, Mevlâna ve eserleri üzerine yapılan çalışmalar büyük bir hız kazanmıştır. Mesnevî, dünyadaki başlıca büyük dillere çevrilmiş bulunmaktadır ve halen bu faaliyetler sürmektedir. Özellikle maddenin dar kalıpları arasına sıkışmış olup rûhen huzur ve sükûn arayan, hayatlarını anlamlı kılacak ve ona derinlik katacak arayışlar içinde bulunan Batılılarda bu yöneliş, önemli boyutlara varmıştır. Bugün "Mevlana" ve "Rumi" kelimelerinin içinde yer aldığı web sitelerinin yüzbinlere ulaştığını ve Mevlâna'nın eserlerinin ABD'de yıllardır en çok satılan kitaplar arasında yer aldığını zikredersek konunun geldiği nokta anlaşılabilir.

Günümüzde yurt dışında, Mevlâna ve Mesnevî'si üzerine çalışma yapan çağdaş bilginler arasında, İran'dan başta Bediüzzaman Furûzanfer olmak üzere Muhammed Takî Ca'ferî, Abdülhüseyn Zerrinkûb, Muhammed İsti'lâmî, Seyyid Sâdık Govherî, Kerîm Zamânî, Abdülkerim Suruş; Pakistan'dan büyük şair Muhammed İkbâl'in yanı sıra Afzal İkbâl, Mevlâna Kadî Seccad Hüseyin; Mısır'dan Muhammed Abdüsselâm Kefâfî ve öğrencisi İbrahim Desûkî Şitâ; İngiltere'den Reynold A. Nicholson ve öğrencisi A. J. Arberry; Fransa'dan Eva De Vitray Meyerovitch; Almanya'dan Annemarie Schimmel özellikle anılmalıdır.³⁸

Eski edebiyatımızın büyük mütehassıslarından merhum Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, 40 yıl önce şu tesbiti yapmıştı: "Kanaatimce şark Mevlâna'yı kâfi derecede tanımamıştır ve bunda mâzûrdur. Çünkü Mevlâna, beşerin görüş hudutlarını aşan bir irtifâdır. Yalnız itiraf etmeli ki garb, Mevlâna'yı hakikaten anlamaya çalışıyor ve buna ihtiyaç hissediyor; ona yaklaşanlar, hidâyete eriyor."³⁹ Her geçen gün, onun bu sözlerini doğrulamakta ve yazarın ileri görüşlülüğünü ispat etmektedir.

Haklı bir şöhretle, müslüman milletlerin asırlarca, gönülden sevgisini ve saygısını kazanmış olan Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, dün olduğu gibi bugün de sadece müslümanlara değil, bütün insanlığa manevi rehberliğini, engin fikirleri ve eserleriyle, özellikle de ölümsüz şaheseri Mesnevî'siyle sürdürmektedir.

MESNEVÎ'DEN ÖRNEKLER

NEY'İN FERYÂDİ (I/I v.d.)

Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor? Ayrılıkları nasıl anlatıyor?

(Diyor ki) beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadımdan kadın-erkek (herkes) ağlayıp inledi.

Ayrılıktan parça parça olmuş (bir) kalp isterim ki özlem derdini ona açıklayayım.

Aslından uzak düşen kişi, yine kavuşma zamanını arar.

Ben her toplulukta inledim; kötü hallilerle de arkadaş oldum, iyi hallilerle de.

Herkes kendi zannınca bana dost oldu, (ama) kimse içimdeki sırları aramadı.

Benim sırrım feryadımdan uzak değildir, fakat (her) gözde ve kulakta o nur yoktur.

Beden ruhtan, ruh da bedenden gizli değildir; lâkin kimsenin,

ruhu görmesine izin yoktur.

Bu neyin sesi ateştir, hava değil; kimde bu ateş yoksa, yok olsun!

Neye düşen aşk ateşidir, şaraba düşen aşk coşkunluğudur.

Ney, dostundan ayrılanın arkadaşısıdır; onun perdeleri bizim perdelerimizi yırtmıştır.

Ney gibi hem zehir, hem panzehir olanı kim gördü? Ney gibi hem özlem çeken, hem sırları paylaşanı kim gördü?

Ney kan dolu bir yoldan bahsediyor; Mecnun'un aşk hikâyelerini anlatıyor.

Bu aklın mahremi, akılsızdan başkası değildir; dilin müşterisi ancak kulaktır.

Üzüntü içerisinde günlerimizi farkedemez olduk; günlerimiz yanmalarla eş oldu.

Günler geçerse geçsin, korkumuz yok! Ey temizlikte eşi olmayan, sen kal (yeter)!

Balıktan başka herkes suya kandı; nasibi olmayanın da nasibi gecikti.

Ham kişi olgun kimsenin halinden hiç anlamaz; öyleyse sözü kısa kesmek gerekir, vesselâm!

BAKKAL İLE PAPAĞANIN HİKÂYESİ (1/247 v.d.)

Bir bakkal ve onun bir papağanı vardı; güzel sesli, yeşil, konuşan bir papağan (idi).

Dükkânda durur, bütün müşterilere güzel şeyler söylerdi.

Konuşmada insan (gibi) idi; ötüşünde mahâret vardı.

(Bir gün) dükkânın bir tarafından öbür tarafına kaçıp gülyağı şişelerini döktü.

Sahibi evden gelip patron edasıyla, huzur içinde dükkândaki yerine oturdu.

Bir de baktı ki dükkânı, elbisesi yağ içinde! Papağanın başına vurdu, (o da bu) darbeden dolayı kel oldu.

(Papağan) birkaç gün sesini kesti; bakkal pişmanlığından âh etti.

Sakalını yoluyor, "Eyvahlar olsun! nimet güneşim buluta girdi; o tatlı dillinin başına vurduğumda keşke elim kırılmış olsaydı!" diyordu.

Kuşu tekrar konuşsun diye her yoksula sadaka veriyordu.

Üç gün üç gece (süren) şaşkınlık ve pişmanlıktan sonra dükkânda ümitsiz bir halde oturmuş,

belki dile gelir diye kuşa her türlü alâkayı gösterirken,

başı tas ve leğen dışı gibi olmuş bir Cevlakî (dervişi), tüysüz kafasıyla (oradan) geçiyordu.

Papağan o anda dile gelip dervişe bağırdı: "Hey adam!

Hey kel! Niçin kellerin arasına karıştın? Yoksa sende mi şişeden yağ döktün?"

Onun (bu) kıyası karşısında insanlar gülüştü; çünkü derviş kendisi gibi sanmıştı.

Arınmış kimselerin işini kendine kıyas etme; (nitekim) yazıda (süt manasına gelen) şîr, (arслан manasına gelen) şîr gibi yazılırsa da (aynı şey değildir).

Bütün âlem bu sebepten yollarını kaybetmişlerdir; (nitekim) Allah dostlarından (abdâllarından) az kimsenin haberi vardır.

(İnsanlar, kendilerini) peygamberlerle bir tutmaya (kalkıştılar); velileri de kendileri gibi sandılar.

"Biz de insanız onlar da insan; biz de yiyip uyumaya mecburuz,

onlar da" dediler.

Onlar körlüklerinden, aralarında uçsuz bucaksız fark olduğunu bilemediler.

İki çeşit arı da aynı yerden yer; fakat birinden bal olur, ötekinden zehir.

İki çeşit geyik de (aynı) otu yer, suyu içer; ama birinden fişki olur, diğerinden hâlis misk.

Her iki kamyş da aynı sulaktan beslenir; (ancak) birinin (içi) boş olur, öbürününki şeker.

Her iki şekil de birbirine benzeyebilir; (nitekim) acı su da berrak olur, tatlı su da...

Böyle yüzbinlerce (birbirine) benzeyen şeyler vardır ki (aralarındaki) yetmiş yıllık farkı sen gör.

ZAYIFLARI YARDIMCISIZ SANMA (1/1309 v.d.)

"Zâlimlerin zulmü, karanlık bir kuyudur"; bütün âlimler böyle söylemişlerdir.

(Demişlerdir ki) "Daha ziyâde zâlim olanın kuyusu, daha korkunçtur." Adalet, daha kötüye, daha kötü ceza buyurmuştur.

Ey zulümle bir kuyu kazan! Sen kendin için tuzak hazırlıyorsun.

İpek böceği gibi kinle etrafını örme; kendine kuyu kazarsan, bâri kararlıca kaz.

Zayıfları yardımcısız, kimsesiz sanma; Kur'an'dan "İzâ câe nasru'llâhi" (sûresini) oku.

Sen fil olsan, düşmanın senden ürküp kaçsa, sana ceza olarak işte ebâbil kuşu gelip çattı.

Yerde bir zayıf aman dilerse, gökyüzü askerleri birbirlerine karşırlar.

Sen birisini dişinle ısırp da kan içinde bırakırsan, diş ağrısına tutulunca ne yaparsın?

Ey İnsan! İnsanlarda gördüğün birçok zulümler, senin huyundur; sen, kendi huyunu onlarda görüyorsun.

Senin varlığın, nifakın, zulmün, gafletin onlara aksetmiştir.

Sen osun, sen kendini yaralamaktasın. O anda lânet ipliğini kendi (etrafına), kendin dokuyorsun.

O kötülüğü sen kendinde açıkça görmüyorsun. Görsen, kendin kendine candan düşman olurdun.

Ey başkasının yüzünde kötü bir ben gören! Gördüğün kendi beninin aksidir, ondan nefret etme!

"Mü'minler birbirinin aynasıdır." Bu haberi Peygamber'den rivayet etmediler mi?

Gözünün önüne gök renkli bir cam koymuşsun, o sebepten âlem sana gök görünüyor.

Kör değilsen bu körlüğü kendinden bil. Kendine "kötü" de, başkasına deme!

Eğer mü'min, Hakk'ın nûruyla bakmamış olsaydı; gayb, mü'mine bütün çıplaklığıyla nasıl görünürdü?

KİNİN ASLI CEHENNEMDİR (2/273 v.d.)

Kin tutma! (Zira) kin yüzünden sapıtanların kabirlerini kindarların yanına kazarlar.

Kinin aslı cehennemdir. Senin kinin, o küll'ün cüz'üdür; dinin de düşmanıdır.

Mademki sen cehennemin cüz'üsün, aklını başına al; cüz' (ait olduğu) küll'ün yanında karar kılar.

Acı, mutlaka acılara katılır. Bâtıl söz, nasıl olur da hakka eş olur?

Kardeş, sen ancak o düşünceden ibâretsin. Geri kalan varlığın ise kemik ve deriden başka bir şey değildir.

Düşüncen mânevî, varlığın gülse, gül bahçesisin; dikense, külhana layıksın.

Koku satanların tablalarına bak. Her cinsi, kendi cinsinin yanına koyarlar.

Cinsleri kendi cinsleriyle karıştırır; bu uygunluktan bir güzellik, bir süs meydana getirirler.

Fakat mercimek, şeker arasına karışırsa (taneleri) birer birer ayıklarlar.

Tablalar kırıldı, canlar döküldü ve iyiyi, kötüyü birbirine karıştırdılar.

Allah bu taneleri ayırıp tabağa koysunlar diye kitaplar verdi, peygamberleri gönderdi.

Peygamberler gelmeden önce hepimiz birdik; iyi miyiz, kötü müyüz kimse bilmezdi.

Âlemde kalp akçayla sağlam akça bir yürümekteydi. Çünkü ortalık tamamiyle geceydi, biz de gece yolcularına benziyorduk.

Peygamberlerin güneşi doğunca "Ey, karışık olan, uzaklaş! Ey saf, beri gel! (denildi).

Renkleri göz fark edebilir; lâ'li de taştan ayırt eden, gözdür.

İnciyi de göz tanır, külü gübürü de... Onun içindir ki toz toprak gözü incitir.

RAHMETİM AĞLAMALARA BAĞLIDIR (2/361 v.d.)

(Yüce Allah Hz Musa'ya buyurdu ki) "Ben kerem sahibiyim. Tamaha düşüp ağlasın diye mahlûkâta ekmek gösteririm."

Anne, çocuk uyansın da gıdasını istesin diye çocuğun burnunu sıkar.

Çünkü çocuğun, açlıktan haberi olmaz, uyuyakalır. Fakat süt muhabbeti, ananın iki memesini de ağrıtmaya başlar.

Ben, birisini ağlatırsam rahmetim coşar; ağlayıp taşan da nimetime erişir.

Birisine bir şey vermek istemezsem, o isteği göstermem. Fakat gönlünü kapattım mı artık açmam.

Rahmetim, o ağlamalara bağlıdır. Kul ağladı mı rahmet denizi kabarmaya, dalgalanmaya başlar.

TAKLİT, HER İYİLİĞİN ÂFETİDİR (2/484 v.d.)

Taklit, her iyiliğin âfetidir; o, sağlam bir dağ bile görünse hakikatte samandan ibarettir.

Mukallit, söz söylerken ağlasa bile habîsin maksadı, ancak tamahtır.

Ağlar da yanık sözler söyler. Fakat kendisinde yanan yürek nerede, yırtılan etek nerede?

Muhakkikle mukallit arasında çok fark vardır. Bu Davut (a.s.) gibidir, öbürü ses gibi!

Bunun sözleri yanıklıktan doğar, öbürüyse söylenmiş köhne sözleri belleyip nakleder.

Kendine gel, kendine! O hüznü sözlerle kapılma. Öküzün üstünde yük var, kağını feryat edip ağlıyor!

Ama mukallit de sevaptan mahrum değildir. Hesap görülürken ağlayıcıya da para verirler.

Kâfir de Allah der, mümin de. Fakat ikisinin arasında çok fark var.

Yoksul ekmek için Allah der, müttakî kimse ise candan, gönülden.

Eğer yoksul, söylediği sözün (manasını) bilseydi; gözünde ne az kalırdı, ne çok.

Ekmek isteyen, yıllardır "Allah" der; fakat saman için Mushaf taşıyan eşeğe benzer.

Dudağındaki (söz) gönlünden doğup, içini aydınlatsaydı, bedeni zerre zerre olurdu.

Şeytan'ın adı büyü yapmaya yarar; sen de Allah adıyla para kazanıyorsun.

Köylünün biri, öküzünü ahıra bağlamıştı. Arslan gelip öküzü yedi, yerine geçip oturdu.

Köylü geceleyin ahıra girip (karanlıkta) köşeye, bucağa el atarak öküzü aramaya koyuldu.

Elini arslana sürtmekte; sırtını ağrısını yukarı aşağı okşamaktaydı.

Arslan ise "Aydınlık olsaydı (bunun) ödü patlar, yüreği kan kesilirdi.

Fakat şimdi pervasızca beni okşuyor, kaşıyor; çünkü gece vakti beni öküz sanıyor" demekteydi.

Yüce Allah da "Ey mağrur kör! Tur Dağı benim adımdan paramparça olmadı mı?

Eğer biz kitabımızı dağa indirseydik, dağ parçalanır, yerinden kopar, başka bir yere göçerdi"buyurmakta;

Eğer Uhud Dağı, beni anlasaydı o dağdan ırmak ırmak kan akardı (deyip durmaktadır).

Sen bu adı babandan, anandan işittin de onun için ona gâfilce yapıştın.

Bu sırrı taklitsiz anlasan, Hakk'ın lûtfuyla nişansız bir hale gelir, (yok olur) gizli bir sese benzersin.

"ZERRELER GÖRDÜM, HEPSİ AĞIZLARINI AÇMIŞLAR" (3/17 v.d.)

Herkes, herkese bir lokma bir şey verebilir ama, boğaz bağışlamak, ancak Hakk'ın işidir.

Allah cisme de boğaz verir, ruha da. Senin her uzvuna ayrı ayrı boğaz bağışlar.

Fakat bu ihsanı, kendini ululuğa verdiğiğin, kötülükten ve hileden arındığın vakit yapar.

Sen de padişahın sırrını kimseye söylemez, şekeri sineğin önüne koymazsın.

Ululuk sırlarını o adamın kulağı tadar ki süsen gibi yüz dili vardır da yine dilsiz kesilmiştir.

Hakk'ın lûtfu, su içsin de yüzlerce ot bitirsin diye toprağa da boğaz ihsan eder.

Sonra topraktan yaratılan mahlûklara boğaz verir, dudak verir. Onlar da arayıp topraktan biten otları yerler.

Hayvan ot yedi de semirdi mi insana gıda olur, ortadan kalkar.

Fakat toprak da insanı, ruhu çıkıp (canlılığını) yitirince yeyip sömürür.

Zerreler gördüm, hepsi ağızlarını açmışlar... Gıdalarını söylesem söz uzar gider.

Yaprakların gıdası, onun keremindendir. Dadıların dadısı, onun umûmî ve (her şeyi) kuşatan lûtfudur.

Rızıkların rızıkını o vermekte... Buğday, rıziksız nasıl baş gösterir, (yerden) biter?

Bu sözün sonu gelmez. Ben bir miktarını söyledim, öbürlerini sen anlayıver.

KARANLIK ODADAKİ FİLİN HİKÂYESİ (3/1259 v.d.)

Hintliler halka göstermek üzere bir fil getirip karanlık bir ahıra koydular.

Hayvanı görmek için o kapkaranlık yere bir hayli adam toplandı.

Fakat ahır o kadar karanlıktı ki gözle görmenin imkânı yoktu. O, göz gözü görmeyecek kadar karanlık yerde, file ellerini sürmeğe başladılar.

Birisi eline hortumunu geçirdi, "Fil bir oluğa benziyor" dedi.

Başka birinin eline kulağı geçti, "Fil bir yelpazeye benziyor" dedi.

Bir başkasının eline ayağı geçmişti, dedi ki: "Fil bir direğe benziyor."

Bir başkası da sırtını ellemişti, "Fil bir taht gibidir" dedi.

Herkes, neresi eline geldiyse, nasıl sandıysa fili ona göre anlatmaya koyuldu.

Onların sözleri, görüşleri yüzünden birbirine aykırı oldu. Birisi dal dedi, öbürü elif.

(Fakat) herkesin elinde bir mum olsaydı sözlerindeki ayrılık olmazdı.

Duygu gözü, ancak ele avuca benzer; avuç bütün fili birden kavrayamaz ki!

Denizi gören göz başka, köpüğü gören göz başka... Köpüğü bırak da denizin gözüyle bak sen!

Köpükler, gece gündüz denizden meydana gelir, onları deniz harekete geçirir. Fakat ne şaşılacak şey ki sen köpüğü görüyorsun da denizi görmüyorsun!..

Biz, gemilere benziyoruz. Apaydın denizin içindeyiz de gözlerimiz görmüyor, birbirimize çarpıp duruyoruz.

Ey ten gemisine binmiş, uykuya dalmış adam! Denizi gördün ama, asıl denize bak!

Denizin de bir denizi var; onu sürüp durur. Ruhun da bir ruhu var, onu istediği tarafa çeker çevirir.

ALLAH, HER ŞEYİ BİR İHTİYACA KARŞILIK YARATMIŞTIR (3/3204 v.d.)

Küçücük bir çocuk olan İsa'yı dile getirip konuşuran, Meryem'in derde düşüp niyaz etmesidir.

Meryem'in cüzü olan İsâ, Meryem'in diliyle değil, kendi diliyle onun yerine söz söyledi. Senin cüzünün cüzü de gizlice söz söyler durur.

"A kişi elin, ayağın sana şahit olur. Niceye bir münkirliğe el sunacak, adım atacaksın?" (der).

Anlatılanı anlamaya, söyleneni dinlemeye liyâkatin yoksa söz söyleyenin söyleme kâbiliyeti seni görür, anlar; yatar, uyur!

Arayan aradığını bulsun diye yerden ne biterse ihtiyaç sahibi için biter.

Allah, gökleri yarattıysa ihtiyaçları gidersin diye yarattı.

Nerede dert varsa devâ oraya gider, nerede yoksulluk varsa nimet oraya varır.

Müşkül neredeyse cevap oradadır, gemi neredeyse su orada!

Suyu az ara! Susuzluğu elde et de sular yukardan da coşsun aşağıdan da...

Boğazcağızı nazik yavrucağ doğmasaydı, onu besleyecek süt nasıl olur da memeden akardı?

Yürü, bu inişlerde, bu yokuşlarda koş da susa, hararetlen!

Ey ulu er, ondan sonra havadan bal arısının uğultusunu, derenin şırıltısını duy, (onları tat).

İhtiyacın, otlardan, sebzelerden az mı ki suyun önünü keser, sebzelere akıtırsın?

Suyun kulağını çekip, kurumuş nebatlar yeşersin, gelişsin diye o tarafa yürütürsün.

Cevherleri gizli olan can ekinleri içinde Kevser suyuyla dolu, rahmet bulutları var.

Susuz kal, susa da sana "Onları Rableri sular" hitabı gelsin... Allah, doğrusunu daha iyi bilir!

BÜTÜN SANATLAR ÖNCE VAHİYDEN MEYDANA GELMİŞTİR (4/1287 v.d.)

Süleyman (a.s.) her sabah Mescid-i Aksâ'ya gelir, tam bir ihlâsla Allah'a ibadet ederdi.

Her gün, mescidde yeni bir otun bittiğini görür, ona: "Adın nedir, neye yararsın?"

Nesin, nasıl bir ilaçsın, sana ne derler; kime zararlı, kime faydalısın?" diye sorardı.

Her ot dile gelip, kendi adını, tesirini söyler; "Şuna can olurum, öbürüne zehir..

Buna ağuyum, ona şeker... Adım, kader levhinde şudur" (derdi)

Doktorlar Süleyman'dan o otu öğrenirler, bilgi sahibi olurlar, ona uyarlardı.

Bu suretle hekimlik kitapları düzdüler; bedenleri hastalıklardan kurtardılar.

Bu nücûm ve tıp bilgileri, Peygamberlerin vahiyleridir. Yoksa akıl ve duygunun, o tarafa nereden yolu olacak?

Cüz'î akıl, (kendi kendine bir şeyden) hüküm çıkarabilecek akıl değildir. O, ancak (fen sahibinden) fenni alır; öğrenmeye muhtaçtır.

Bu akıl, öğrenmeye ve anlamaya kâbiliyetlidir ama, bunu ona vahiy sahibi öğretir.

Bütün sanatlar, şüphe yok ki önce vahiyden meydana gelmiş; fakat sonra akıl, onların üstüne birşeyler katmıştır.

Dikkat et de bak! Bizim bu aklımız, hiçbir sanatı, usta olmadan öğrenebiliyor mu?

Hile ile kılı kırk yarar ama, usta olmadıkça hiçbir sanatı elde edemez.

Sanat bilgisi, bu akılla olsaydı, ustasız bir sanat öğrenilirdi elbette...

(Meselâ) en basit sanatlardan biri olan mezar kazmak; düşünceden, düzenden, fikirden doğmuş değildir ki!

Kâbil'de bu anlayış olsaydı, Habil'i başı üstünde taşır mıydı?

Ben bu ölüyü, bu kana, toprağa karışmış cesedi ne yapayım, nasıl yok edeyim?" der miydi?

Bir de baktı ki bir karga, ölü bir kargayı ağzına almış, çıkageldi.

Havadan indi, ona mezar kazma sanatını öğretti.

Pençesiyle yerden tozu toprağı attı; ölü kargayı hemen o mezara koydu;

gömüp üstünü toprakla örttü. (Böyle yapan) karga, Hakk'ın ilhamıyla bilgi sahibi olmuştu.

Kâbil, bunu görünce "Tüh benim aklıma!" dedi, "bir karga bile marifetli!"

Allah, Akl-ı küll'e "Mâ zâga'l-basar: Gözü ne kaydı, ne yanıldı" dedi. Fakat akl-ı cüz'î, her yana bakar durur.

Has kişilerin nuru, mâ zâga'l-basar aklıdır; karga aklıysa ölülere mezar kazma ustası!

Kargaların kuyruğuna takılıp uçan akıl yok mu! Karga o akli tâ mezarlığa götürür!

Kendine gel de kargaya benzeyen nefsin ardından koşma! Çünkü o, seni mezarlığa götürür; bağa, bahçeye değil!

Eğer gideceksen gönül ankâsının ardından git. Kaf Dağına, gönül Mescid-i Aksa'sına var!

MUSTAFA (A.S.)'IN HUZÛRUNDA AKLI KURBAN ET
(4/1402 v.d.)

Bahtı yâver ve tâlihi kutlu olan kişi bilir ki akıl ve zekâ taslamak İblis'tendir, aşk ise Âdem'den!

Akıl ve zekâ, denizde yüzgeçliğe benzer. Bunlardan azı kurtulur; (çoğunun) sonu ise boğulup gitmektir.

Yüzgeçliği bırak, büyüklenmekten vazgeç... Bu ırmak değil, dere değil, denizdir deniz!

Hem de öyle sığınılacak yeri olmayan uçsuz bucaksız bir deniz ki yedi denizi bir saman çöpü gibi kapıverir!

Aşka gelince; o seçkin erler için gemiye benzer. Gemiye binen kişinin bir âfete uğraması nâdirdir, çoğu zaman kurtulur.

Aklı, zekâyı sat da hayranlığı satın al. Akıl ve zekâ, zandır; hayranlıksa bakış, görüş!

Aklı, Mustafa'nın önünde kurban et. "Hasbiyallâh" de, yani "Allah bana yeter!"

Kenan gibi gemiden baş çekme. Ona da keskin zekâsı bu gururu vermiş, (kendisini) aldatmıştı.

"Ben, büyük bir dağın üstüne çıkar kurtulurum, neden Nûh'a minnet edeyim?" dedi.

A akılsız, nasıl olur da onun minnetini çekmezsin? Allah bile ondan râzı olmakta!

Nasıl olur canımız, ona minnettar olmaz! Allah bile onun şükrünü, minnetini makbul saymış!

Keşke o yüzme öğrenmeseydi de Nûh'un minnetine katlanıp, gemiye girmeyi arzu etseydi.

Keşke çocuklar gibi hile bilmez olsaydı da onlar gibi anasına sarılsaydı!

Yahut da nakil bilgisi az olsaydı da gönlü, bir veliden vahiy bilgisini kapsaydı?

Böyle bir nur varken kitabı önüne açarsan, vahiyle huzûra eren can seni azarlar!

Zamanın kutbunun sözüne karşı naklî ilim, bil ki su varken teyemmüm etmeye benzer!

Kendini aptal yerine koy, ona uy da yürü... Ancak bu kurtuluşu aptallıkla bulabilirsin!

Babam! Bunun için insanların padişahı "Cennetliklerin çoğu aptallardır" dedi.

Akıl ve zekâ, sana kibir ve gurur verir. Aptal ol da gönlün doğru kalsın!

Aptallık dediğim, halka iki kat maskara olan adamın ahmaklığı değildir. Bu aptallık, O'na hayran olan adamın aptallığıdır!

Kendilerini unutup Yusuf'un yüzünü görenler, o güzelliğe dalıp kalanlar, bu yüzden ellerini doğrayanlar yok mu? İşte onlar aptaldır!

Aklı, dost aşkında kurban et. Zaten akıllar, sevgili ne yandaysa, o yandadır.

Akıllılar, akıllarını o tarafa göndermişlerdir; yalnız sevilmeyen ahmak, bu tarafta kalmıştır!

Şu baştan, hayretle aklın gitti mi başındaki her saç, bir baş, bir akıl kesilir!

O tarafta akla, beyne düşünce zahmeti yoktur. Çünkü orada her ova, her bahçe akıl ve beyin bitirir!

Bu ovadan geçer, o taraftaki ovaya varırsan nükteler duyarsın. Oradaki bağlara, bahçelere gelirsən hurma fidanın sulanır, yeşerir!

Bu yoldaki köşkü, sayvanı, şöhreti, şanı terket. Kılavuzun hareket etmedikçe hareket etme!

Başsız hareket eden, kuyruk olur. Böyle adamın hareketi, akrebin hareketine benzer!

İLÂHÎ HEKİMLER (4/1794 v.d.)

Şu beden doktorları pek bilgilidirler; senin hastalıklarını senden daha iyi bilirler!

İdrara bakıp (hastanın) hallerini anlarlar; fakat sen, hastalığını o tarzda bilemez, teşhis edemezsin.

Sonra nabızdan, benizden, kandan da her türlü hastalığın kokusunu alırlar.

Bu böyle olunca, âlemdeki ilâhî hekimler, nasıl olur da sen söylemeden halini anlamazlar?

Nabızından, gözünden, benzinin renginden, derhal yüzlerce hastalık bulur, anlarlar.

Beden doktorları, doktorluğu yeni öğrenmişlerdir zaten; onlar, hastalığı teşhis için idrar vesâireye muhtaçtırlar.

Fakat kâmiller, ilâhî doktorlar, uzaktan adını duydular mı varlığının tâ derinlerine kadar girerler!

Hattâ sen doğmadan yıllarca evvelki hallerini bile görürler!

İNSANDAKİ DÖRT KUŞA BENZEYEN HUYLAR (5/30 v.d.)

İnsan için, iç sıkıcı dört şey vardır; bu dört şey, aklın çarmıhı kesilmiştir.

Ey idrâki güneşe benzeyen! Sen vaktin Halîl'isin; şu yol kesen dört kuşu öldür!

Çünkü bunların her biri, karga gibi akıllıların akıl gözlerini oyar, çıkarır.

Bedene ait dört huy, Halîl Peygamber'in kuşlarına benzer. Onları kesmek, cana yol açar.

Ey Halîl, iyiden, kötüden kurtulmak için kes onların başlarını da ayaklar setten kurtulsun!

Küll sensin, hepsi de senin cüzlerindir. Çöz ayaklarını! Onların ayakları, senin ayakların demektir.

Âlem, senin yüzünden can yurdu kesilir; bir atlı, yüzlerce orduya arka olur.

Çünkü şu beden, dört huyun durağıdır; o huyların adları, dört fitneci kuştur.

Halkın ebedî olarak diriliğini istersen, bu dört şom ve kötü kuşun başlarını kes.

Sonra da onları bir başka çeşit dirilt de artık onlardan bir zarar gelmesin.

O yol kesen mânevi dört kuş, halkın gönlünü yurt edinmiştir.

Değil mi ki bütün doğru gönüllerin beyisin, bu zamanda Allah'ın halifesi sensin.

Bu dört diri kuşun, kes başlarını da ebedî olmayan halkı ebedileştir.

O kuşlar kaz, tavus, karga ve horozdur. Bunların insanlardaki örneği de dört huydur.

Kaz hırdır; tavus makam (sevgisi); karga, uzun yaşama isteği; horoz ise şehvet...

Hırs kazı, kuru olsun, yaş olsun, ne bulursa yere gömer.

Bir an bile kursağı durmaz, Allah buyruğundan yalnız "Yiyin" hükmünü duymuştur.

Yağmacı gibi evi kazar, çabuk çabuk dağarcığını doldurup durur.

İyi kötü ne bulursa dağarcığına tıkar; inci tanelerini de oraya atar, nohut tanelerini de.

(Tavus) adı sanı duyulsun diye cilvelenir durur.

Bütün çabası, halkı hayır yönünden olsun, şer yönünden olsun, bir çeşit avlamak, kendisiyle meşgul etmektir; ama sonucunu, faydasını o da bilmez, haberi bile yoktur.

Kara karganın gaak gaak diye bağıışı sürekli bedeniyle yaşamayı dilemesidir.

O, tek ve temiz olan Allah'tan, İblis gibi kıyamete dek yaşamayı ister.

Horoz ise şehvete düşkündür; şehvete pek tapar; o zehirli, kötü şarapla sarhoştur.

GERÇEK ÂŞIK, GÜL GİBİ BAŞIYLA OYNAR (5/1242 v.d.)

Bir âşık, sevgilisinin huzurunda yaptığı işleri bir bir sayıyor ve diyordu ki:

"Ben, senin için şunları yaptım, bunları ettim; şu savaş meydanında oklara nişan oldum.

Mal gitti, kuvvet gitti, namus gitti; aşkıdan nice muratsızlıklara uğradım.

Hiçbir sabah, beni uyur yahut güler bir halde görmedi; hiçbir akşam beni düzgün bir halde bulmadı."

Acı ve tortulu neler içmişse, etraflıca ve bir bir anlatmaktaydı.

Sevgilisine minnet olsun diye değil de aşkına yüzlerce tanık olmak üzere bunları sayıp döküyordu.

Aklı olanlara bir işaret yeter; âşıkların sevgiliye karşı duydukları susuzluk ne vakit gider, biter ki!

"Bir söz bile söylemedim" diye şikâyetlenerek o eski derde ait yüzlerce söz söylüyordu.

Onda bir ateş vardı ama neydi, bilmiyordu; yalnız o (ateşin) hararetiyle mum gibi ağlayıp duruyordu.

Sevgili dedi ki "Doğru, bütün bunları yaptın ama, kulağını iyi aç dinle:

Aşkın ve sevginin aslının aslı olan bir şey var ki onu yapmadın. Bu yaptıklarının hepsi geridir."

Âşık "Söyle" dedi, "O asıl nedir?" Sevgili dedi ki "Ölmek ve yok olmaktır.

Hepsini yaptın, fakat ölmedin, hâlâ dirisin; canıyla oynayan bir âşık sen hemen öl!"

Âşık o anda uzanıp can verdi. Gül gibi başıyla oynadı; gülerek sevinçli bir halde ölüp gitti

O gülüş, onda ebedî olarak kaldı; ârif kişinin zahmete uğramayan canı, akli gibi.

Güneşin nûru "geri dön" buyruğunu işitir de, hemen aslına döner.

Ne külhanlardan bir ayıp kalır onda, ne gül bahçelerinden bir renk.

Göz nûru da, nur görmüş zat da döner gider; ovayla çöl, onun sevdâsıyla kalakalır.

YARDIMI O'NDAN İSTE, AMCADAN DAYIDAN DEĞİL! (5/1484 v.d.)

Köylünün çoğu, tarlasından elde ettiği tohumu yine eker.

Yediğinden fazlasını yine tohumluk yapar. Çünkü tekrar mahsul elde edeceğinden şüphe etmez.

Elde ettiğin kârı, elde ettiğin yere ekersen birine karşılık yüz bin elde edersin

Tutalım şimdi sebep sandığın yere tohumu ektin,

iki üç yıl o tohum bitmez, mahsul vermezse ne yaparsın? Allah'a yalvarmaktan, el açıp dua etmekten başka elinden ne gelir?

Allah'ın huzurunda elini başına vurursun. Bu el ve baş, bu çırpınış, rızkı onun verdiğine tanıktır.

Bu sûretle anlar, bilirsin ki rızkın aslının aslı, O'dur. Rızık arayan da O'nu arar.

Rızkı O'ndan ara, Zeyd'den, Amr'dan değil. Sarhoşluğu O'ndan iste, esrardan şaraptan değil.

Zenginliği O'ndan dile; defineden, hazineden, maldan, mülkten değil... Yardımı O'ndan iste, amcadan dayıdan değil...

Çünkü sonunda bütün bunları bırakıp gideceksin. Kendine gel de o zaman kimi çağırıyor, kimden imdat istiyordun, bir düşün!

Şimdi de onu çağır, ondan başkalarını bırak. Bırak da cihan mülküne varis ol.

Bir zaman gelecek ki "Adam kardeşinden kaçacak", oğul babasından...

Şimdi de dostların seninle zıt olurlar, senden yüz çevirip sana düşmanlığa kalkışırlarsa,

hemencecik de ki: İşte, günüm aydın oldu. Yarın olacak şey, bugünden oluverdi.

Dostun, sana düşmanlık eder, hasedini, kinini dışarıya vurursa, senden yüz çevirdiği için feryat etme. Kendini ahmak ve bilgisiz bir hale düşürme.

Allah'a şükret, yoksullara ekmek ver ki onun çuvalında eskimedin, yıpranmadın.

Ne nazlı, ne vefâlı sevgilidir O ki ölümünden sonra bile dostluğu, bir katken üç kat olur; bağlılığındaki kuvvet üç derece artar.

TAKDİR HAKTIR AMA, KULUN ÇALIŞMASI DA HAK! (6/403 v.d.)

(...) İnsanın elde ettiği şey, kârısa çalışıp çabalamasından ileri gelmiştir, zararsa çalışmamasından...

Yoksa Âdem (a.s.), "Rabbimiz, biz nefsimize zulmettik" der miydi?

"Bu suç, bahtımdan. Kader böyleymiş; ihtiyatın, tedbirin ne faydası var?" derdi

İblis gibi hani... O da "Beni sen azdırdın." Hem kadehimizi kırıyor, hem de bizi dövüyorsun demişti ya!

Halbuki takdir haktır; ama, kulun çalışması da hak! Kendine gel de koca şeytan gibi kör olma!

Yiğidim, kadere az bahane bul. Nasıl oluyor da suçunu başkalarına yüklüyorsun?

Zeyd kan döksün, cezasını Amr çeksün... Amr şarap içsin, Ahmed'e had vurulsun... Böyle şey olur mu?

Kendi etrafında dolan, kendi suçunu gör; hareketi güneşten bil, gölgeden bilme!

Bir bey bile yanlış ceza vermiyor; can gözü açık o bey, düşmanı tanıyor.

Bal şerbetini sen içiyorsun da sıtma başkasını mı tutuyor? Gündüz sen çalışıyorsun da ücretini akşam başkası mı alıyor?

Hangi işte çalıştın da faydasını, zararını görmedin? Ne ektin de sonunda onu biçmedin?

Canından, teninden doğan işin, çocuğun gibi gelir, senin eteğini tutar.

Yaptığın işe gayb âleminde bir sûret verirler. Hırsızlık için darağacı kurmazlar mı hani?

Arpa ektin mi arpadan başka bir şey bitmez. Borcu sen aldın. Borç veren, senden başka kimden rehin ister ki?

Suçu kendinde bul, tohumu sen ektin. Allah'ın cezalandırmasıyla, adaletiyle uzlaş!

Zahmetin sebebi, kötülük etmektir. Kötülüğü yaptığın işlerde gör; "talihimden" deme.

KERVANDAN AYRILMA! (6/498 v.d.)

Sen dost ol da sayısız dost gör; fakat dost olmazsan dostsuz, yardımsız kala kalırsın.

Şeytan kurttur, sen de Yusuf'a benzersin. Ey temiz er, sakın Yakub'un eteğini bırakma!

Sürüden bir kuzu, yalnız başına bir yol tutup ayrıldı mı çoğu zaman bir kurt onu kapar, yer.

Sünneti ve topluluğu bırakan kişi, yırtıcı hayvanlarla dopdolu olan böyle bir yerde kendi kanını dökmez de ne yapar?

Sünnet yoldur, topluluk da yoldaşa benzer. Yolsuz, yoldaşsız oldun mu bu daracık yerde helâk oldun gitti!

Din yolu, her âdi tabiatlının gideceği yol değildir. Bu yüzden de tehlikelerle doludur.

Kervandan ayrılıp yalnız yol almaya kalkışan eşeğe o yol, yüz kere daha uzar, o derece yorulur.

O çölü yalnız olarak aşincaya kadar kaç sopa fazla yer, kaç kere fazla nodullanır.

O eşek sana der ki: "Eşek değilsen, yola böyle yalnız düşme. Sen de bu öğüdü iyi dinle!"

Yolu gözeterek tenhaca ve güzel güzel giden, şüphe yok ki dostlarla daha güzel gider."

Her peygamber, bu düz yolda mucize gösterdi, yoldaşları aradı.

Duvarların yardımı olmasa evler, ambarlar nereden meydana gelirdi?

Her duvar, birbirinden ayrı olsa tavan, havada nasıl olur da direksiz, dayaksız durur?

Allah, her cinsi eş yaratmıştır. Sonuçlar da topluluktan meydana gelmiştir.

BÂKÎ RENK, ANCAK ALLAH'IN RENGİDİR (6/4649 v.d.)

Yeşilliklerden, çiçeklerden meydana gelen bahçe bir an içindir. Fakat akıldan meydana gelen gül bahçesi, dâimî olarak yeşildir, güzeldir.

Topraktan biten güller, mahvolur gider. Gönülden biten güller ise kalıcıdır ve ne hoştur!

Senin hırsın tanedir, yedi başlı ejderha gibi olan cehennemse tuzak...

Tuzağı kır, ağı yırt, taneyi yak. Bu eve yeni kapılar aç!

Vahiyden olmayan söz, hevâ ve hevestendir. Topraktan yaratılanlar gibi havaya, zerre zerre dağılır, biter.

Bize bu âlem, boğaz gibi dar gelmede. Keşke boğaz ve ağız, toprak yeseydi!

Zaten bu ağız toprak yer. Fakat renklerle bezenmiş, çeşitli sûretlere girmiş toprağı yer.

Oğul, bu kebab, bu şarap, bu şeker, bezenmiş, boyanmış topraktır!

Onları, yedin de onlar et ve deri oldu mu et rengine girerler; fakat onların aslı topraktır.

Ama yine de topraktır onlar. Bir avuç toprağı diker, söker, şekillere sokar; sonra da tutar, hepsini toprak eder yine.

Hintli, Kıpçak, Rûmî, Habeşî... Hepsi de mezarlarında hoş bir halde aynı renktedirler.

Bunu gör de bil ki bütün o renklerin, o bezentilerin hepsi de yüz örtüsü, düzen, iğreti (şeyler)...

Bâkî renk, ancak Allah'ın rengidir. Ondan başka renkler, bil ki çan gibi iğreti ve takmadır.

DÎVÂN-I KEBÎR

Dîvân-ı Kebîr, büyük divan demektir. Mevlâna'nın gazel, terkîb-i bend ve rubailerini ihtivâ eden bu büyük eser, şiirlerin söylendiği vezinlere göre tanzim edilmiş 21 divanla rubailer divanından meydana gelmiştir.

Mevlâna'dan önce Fars edebiyatında şairlik mesleği özellikle saray çevrelerinde önemli gelişmeler göstermişti. Tasavvufî şiirde de ilk büyük mümessiller yetişmiş ve mutasavvıflar edebiyat dünyasında kendilerini kabul ettirmeye başlamışlar; şiiri hikmetin, mânevi duygu ve düşüncelerin en önemli ifade vasıtası kılmayı başarmışlardı.

Mevlâna'nın Şems'ten önceki hayatında Arap ve Fars edebiyatlarındaki bu iki tür şiire de âşina olduğu âşikârdır. Özellikle en önemli temsilcileri Senâî (öl.1131) ve Attar (öl. 1221) olan tasavvufî şiirle meşgul bulunduğu, öteden beri meclislerinde bu şairlerin eserlerinin okunduğu bilinmektedir. Ancak Mevlana'nın Fîhi Mâ Fîh'inde ve ilk dönemde yazılmış Mevlevî kaynaklardaki bazı ifadelerden o zamanlar müslüman toplumlarda, mûsikîye olduğu gibi şiire de kimi din âlimleri tarafından -şairlerin saray çevreleriyle yakın ve tasvip görmeyen bazı ilişkilerinin de etkisiyle- olumsuz gözle bakıldığıının ve büyük bir din âlimi olan Mevlâna'nın bu yönden suçlandığının ipuçlarını bulmak mümkündür.⁴⁰ Buna karşılık -aynı ifadelerden- Mevlâna ailesinin anavatanları olan Horasan'dan farklı olarak Anadolu'daki dinî yaşamda müsâmahakâr bir atmosferin bulunduğu ve kendisinin şiire yönelmesinde Anadolu insanının manzum sözlerden ve ahenkten hoşlanmasının da rolü olduğu anlaşılmaktadır.⁴¹

Sultan Veled'in İbtidâ-nâme'sindeki ifadelerin açıkça gösterdiği üzere⁴² Şems'le buluşmasından sonra aşk ummanına dalan Hz. Mevlâna, tabîi olarak âşık bir ruhun heyecanlarına cevap verebilecek yegâne

vasıta olan şiir ve mûsikîye yönelmiş; Şems'in de teşvikiyle semâa başlamıştır. Mevlâna hayatının bundan sonraki bölümünde şiiri, mûsikî ve semâî âdetâ kendisine manevî yol arkadaşları edinmiş; heyecanlarını, coşkusunu, sevincini, üzüntüsünü hep bu vasıtalarla ifade etmiş, onlarla tesellî ve sükûn aramıştır. Gazellerin çoğunu, özellikle Şems-i Tebrîzî'nin kaybolması üzerine söylediğini biliyoruz. Çok zaman semâ esnasında söylediği bu coşkulu manzûmeler, sevenleri tarafından zaptedilmiş ve bunlar aruz vezinlerine göre tasnif edilmiştir.

Hiçbir zaman bir şairlik iddiasında bulunmamış olan ve daima sözün, manaları ifadedeki kifâyetsizliğinden şikâyet eden Mevlâna'nın şiirlerinde görülen bazı aksaklıklara dikkat çeken Fuad Köprülü, şairin "rûhunu, bütün samimiyyeti, derinliği, çıplaklığıyla gösteren manzûmelerindeki ilâhî lirizm" in yüksekliğini vurgulamakta ve bu sebeple Mevlâna'yı belki de Farsça şiir söyleyen en büyük mutasavvıf şair saymak gerektiğini itiraf etmektedir.⁴³

Bilindiği üzere gazellerin aslî konusu aşktır. Şair, gerek duygu ve düşünce dünyasını, gerekse dış dünyadan aldığı unsurları hep bu tema etrafında yüksek bir sanat duyarlılığıyla işler, dile getirir. Bu çerçevede "döneminin bütün bilgilerini kavramış, Hint-İran, Yunan-Roma mitolojisini bilen, yeri gelince âyet ve hadislerden faydalanan bir bilgin olan Mevlânâ'nın şiirlerinde halk unsurlarının önemli bir yeri vardır. Türk atasözleri, gelenekler, töreler, halk deyimleri, halk inançları, eski devirlerin kanaatleri, köyler, şehirler ve sokaktaki delilere taş atan çocuklardan rüşvet yiyen kadılara kadar çok geniş bir sosyal çevre divanının panoramasını belirler."⁴⁴

Mevlâna şiirlerinde çoğunlukla mahlas yerinde -alışlagelmiş kullanımdan farklı olarak- kendisine karşı büyük bir sevgi ve özlemle bağlı olduğu Şems-i Tebrîzî'nin adını kullanmış, bu sebeple eseri, Dîvân-ı Kebîr isminin yanı sıra Dîvân-ı Şems veya Külliyyât-ı Şems diye de anılmıştır. Az sayıdaki bazı manzûmelerinde ise, "sus" manasına gelen "hâmûş" kelimesini veya Salâhaddin ve Hüsâmeddin adlarını mahlas olarak tercih etmiştir.

Dîvân-ı Kebîr'e gösterilen ilgi Mesnevî'ye göre elbette daha azdır ve onun üzerine yapılan çalışmalar genellikle seçmelere ve bazı beyit

veya manzûmelerin şerh ve izahına münhasır kalmıştır. Dolayısıyla yazma nüshalarına daha az rastlanır. Gerek yazma, gerekse Hindistan ve İran'da neşredilmiş olan eski matbû metinlerinde beyit sayıları ekseriya 30 ilâ 50 bin beyit arasında değişir. Divan'a başka şairlerin şiirlerinin karışmış olması, beyit sayısının artmasına sebep olmuştur. Eserin bilimsel (tenkitli) metni, İranlı değerli âlim Bedüzzaman Furûzanfer tarafından 9 eski yazma karşılaştırılıp Mevlâna'ya ait olmayan şiirler mümkün mertebe ayıklanarak gerçekleştirilmiş ve Külliyyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr adı altında 8 büyük cilt halinde yayınlanmıştır. (Tahran, 1336-1345 h.ş. I-VI. ciltlerde kafiye göre alfabetik sırayla -toplam 36.360 beyitten oluşan- gazeller ve terkib-i bendler; VII.ciltte sözlük, fihrist ve açıklamalar; VIII.ciltte ise 1995 rubai bulunmaktadır.) Eser İran'da Furûzanfer neşri esas alınarak birçok kez basılmıştır.⁴⁵

Dîvân-ı Kebîr Türkçe'ye büyük mütehasıs ve âlim Abdülbaki Gölpınarlı tarafından çevrilerek 1957-1974 yılları arasında yayınlanmıştır.⁴⁶ Mütercim, çevirisine Mevlâna Müzesi Kütüphanesi'ndeki 68-69 nolu yazmayı esas almıştır. Bu nüshada 44.834 beyit bulunmaktadır.⁴⁷ Gölpınarlı çevirisinden hareketle Dîvân-ı Kebîr, Nevit Oğuz Ergin tarafından İngilizceye tercüme edilmekte ve 2000 yılında XII.cildi yayınlanmış olan bu tercüme, T. C. Kültür Bakanlığı'nın desteğiyle ABD'de (California) neşredilmektedir.

Yurt içinde ve yurt dışında Dîvân-ı Kebîr'den birçok seçmeler, tercümeleriyle ve bazen açıklamalarla birlikte yayın sahasına çıkmıştır. Bu cümleden olarak Midhat Bahari Beytur, İranlı şair ve tezkire yazarı Rıza Kuli Han Hidayet'in Dîvân-ı Şemsü'l-hakâik (Tebriz, 1280) adlı antolojisini Türkçeye çevirerek Dîvân-ı Kebîr'den Seçme Şiirler ismiyle neşretmiştir. (Mevlâna'ya ait olmayan şiirlerin de yer aldığı bu üç ciltlik eser, 1944 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından neşredilmiştir.) Mevlâna ve şiirleri batıda daha ziyade J. Von Hammer, Friedrich Rückert, Rosenzweig-Schwannau, Nicholson, Bausani gibi bilgin ve edipler tarafından yapılan tercümelerle tanınmıştır. Günümüzde Coleman Barks'ın İngilizce'ye yaptığı tercümeler beğeniyle okunmaktadır. İran ve Pakistan gibi ülkelerde de bu yönde birçok yayın bulunmaktadır.

Dîvân-ı Kebîr'deki rubailerin Farsça metni, Türkiye de ilk defa Veled Çelebi (İzbudak, 1867-1953) tarafından İstanbul'da 1314 yılında yayınlanmış, bu eser sonraları M. Nuri Gencosman tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı, Dîvân-ı Kebîr tercümesine esas aldığı nüshanın sonundaki 1765 rubaiyi de Türkçeye çevirerek Rubâiler adıyla yayınlamıştır. (İst., 1964) Son yıllarda Mevlâna ve eserleri üzerine yaptığı yoğun çalışmalarla tanınan Şefik Can, 2217 rubainin tercümesini Farsça metinleriyle birlikte neşretmiştir. Rubailerin - seçmeler yapılarak da- çevirileri birçok kimse tarafından yayınlanmıştır. Bu kişilerden A. Gölpınarlı, Hasan Âli Yücel, Âsaf Hâlet Çelebi, Hüseyin Rifat Işıl, M. N. Gencosmanoğlu, Feyzi Halıcı, Talat Sait Halman ve Hamza Tanyaş zikredilebilir.

DİVAN-I KEBİR'DEN ÖRNEKLER

GAZELLER

GÖNLE VURAN GÜZELLİK

Bahçe onu bilseydi terü taze dalından kan damlardı. Akıl onu anlasaydı gözünden ırmaklar coşardı.

O ay parçası güzel, bir gün, gün değirmisinden baş çıkarıp görünseydi havada, zerre zerre Mecnunlar, Leylâlar belirirdi.

Onun akıl defineleri bir bucakta aşağılık bir yere aksetseydi, o yıkık yerin her yanında yüzlerce Kârun hazinesi meydana gelirdi.

Gönle vuran güzellik göze de görünseydi, her elini yüzünü yumıyan kirli kişi Şeyh Zünnun kesilirdi.

Ey bakınıp duran tâcir, ne vakte dek bakıp kalacaksın? Sevgiliyi elde etmek ucuz olsaydı bu bakışla sevgili meydana çıkardı elbet.

Yeni bir konuk geldi amma şu nimetler bütün dünyaya yeter, hatta dünyadakiler daha fazla olsaydı nimetler de daha fazla gelirdi. (C.I, s. 208)

CEFA ETMEYEN GÜZELİ KİM GÖRDÜ?

O güzel yüzlü güzelin, bana etmediği bir tek lütuf bile kalmadı, amma sana etmemiş, benim ne suçum var bundan?

O güzel cefa etti diye kınamadasın; fakat dünyada cefa etmeyen güzeli kim görmüştür?

Şeker vermediyse şeker olarak aşkı yetmez mi? Vefa etmediyse ne çıkar? Güzelliği tamamıyla vefa değil mi?

Bir ev olsun göster ki orada ondan bir ışık olmasın; bir sofa göster ki yüzü, orayı aydınlatmamış olsun.

Şu gözle o ışık iki nur, fakat birleşti mi hiç kimsecik onları ayıramaz artık.

Can seyre dalıp da kendinden geçince dedi ki Hakk'ın yüzünü O'ndan başka hiç kimse görmedi.

Bu örneklerin herbiri bir anlatış, fakat bir yanıltış; O, ancak kıskançlığından, yüzünü "and olsun kuşluk güneşine" diye andı.

Tebriz'in övdüğü Şemseddin'in yüzünün güneşi, hiçbir fâniye vurmadı, hiçbir ölüyü ısıtmadı ki onu ebedi etmesin, ölümsüz bir hale getirmesin. (C.II, s. 328)

BATMAYI GÖRDÜN YA DOĞMAYI DA SEYRET

Ölüm günümde tabutum yürüyüp gitmeye başladı mı bende bu dünyanın gamı var, dünyadan ayrıldığıma tasalanıyorum sanma, bu çeşit bir şüpheye düşme.

Benim için ağlama, "yazık yazık!" deme; şeytanın ayranına düşer, düzenine kapılırsan yazık olur, yazık yazık demenin sırası gelir.

Cenazemi görünce "ah ayrılık, ayrılık!" demeye kalkışma; kavuşup buluşmam o zamandır benim.

Beni kabre indirip bırakınca "elvedâ, elvedâ!" deme; çünkü kabir, can topluluğunun bir perdesidir.

Batmayı gördün ya, doğmayı da seyret; güneşe, aya, batmadan ne ziyan geliyor ki?

Sana batmak görünür amma doğmaktır o; mezar hapis gibi görünür amma canın kurtuluşudur o.

Hangi tohum, yere ekildi de bitmedi; ne diye insan tohumunda da böyle bir şüpheye düşmüyorsun yani?

Hangi kova kuyuya salındı da dolu dolu çıkmadı; can Yusuf'u, ne diye kuyudan feryâd etsin?

Bu yanda ağzını yumdun mu aç o yanda; artık senin hay huyun, mekânsızlık âleminin havalarındadır. (C. III, s. 169)

YÜCELERDENİZ, YÜCELERE GİDİYORUZ

Yücelerdeniz, yücelere gidiyoruz biz; denizdeniz, denize gidiyoruz biz.

Biz oradan da değiliz, buradan da; mekânsızlık âlemindeniz, mekânsızlığa gidiyoruz biz.

Tapacak Allah'tır ancak sözü, yoktur tapacak sözünün ardından gelir; biz de yokuz âdetâ, vara gidiyoruz biz.

Can tufanında Nûh'un gemisiyiz; hâsılı elsiz ayaksız gidiyoruz biz.

Dalga gibi kendimizden baş çıkardık, gene kendimizi seyre gidiyoruz biz.

Hakk'ın yolu iğne yordamından da ince; fakat iplik gibi yalınkat gidiyoruz biz.

Aklını başına devşir de yoldaşlarını, konak yerini hatırla; hatırla da bil ki her an yol almadayız, her an gidiyoruz biz.

"Gene de dönüp ona varacağız" âyetini okumuşsundur; oku da anla; nerelere gidiyoruz biz?

Yıldızımız, ay devrinde değil, Ülker'in ülkesine gidiyoruz biz.

Başlarımızda yüce bir himmet var; yücelerden, yüceler yücesi

Rabbe gidiyoruz biz.

A kör sıçan, harman günümüz bugün; kör değilsen aç gözünü de gör, gözü açık gidiyoruz biz.

A söz, sus, gelme benimle; dikkat et de bak, kıskançlığımızdan bizsiz gidiyoruz biz.

A varlığımız yolumuzu kesme; Kafdağına, zümrüdüankaya gidiyoruz biz. (C. IV, s. 229)

ESKİYİ SÖYLEMEK GEREKMEZ BİZE

Şiirim mısır ekmeğine benzer; gece gelir geçerse yiyemezsin, tâzeyken yemeye bak; üstüne toz konmadan ye onu.

Onun yeri, ateş gibi tez giden hatırdır; fakat şu dünyada, soğuktan ölüverir.

Balık gibi, bir soluk, şu toprakta çabalar, çırpınır; bir an sonra bakarsın ki soğumuş gitmiş.

Fakat terü tâzeyken hayalini yedin mi nice hayaller çizmen gerek.

İçtiğin hayal, yepyeni bir hayal olmalı; eskiyi söylemek gerekmez be adam! (C. V, s.134)

SEMÂ SEVGİLİYLE BULUŞMAK İÇİNDİR

Semâ, diri kişilerin canlarına rahattır, huzurdur; canında can olan bilir bunu.

Gül bahçesinde yatıp uyuyan kişi, uyanmayı ister.

Fakat zindanda uyumuş olan, uyanırsa zindana düşmüş olur.

Semâ düğün olan yerde olur, yas olan yerde değil; yas yeri, feryat figan yeridir.

Üzerindeki cevheri görmeyen, öylesine bin ayı gözüyle görmeyen kişi yok mu;

Böyle kişiye müzik ne yapsın, def ne etsin; semâ, gönüller alan sevgiliyle buluşmak içindir.

Yüzlerini kibleye dönmüş kişiler bu dünyada da semâdadır, o dünyada da;

Hele halka olup semâ ederek dönüp duranların ortasında Kâbe de olursa.

Bir parmak şeker istiyorsan zaten var, hem de bedava; fakat şeker madenini istiyorsan o da burada. (C.VI, s. 134)

ÖLÜYDÜM, DİRİLDİM

Ölüydüm, dirildim; ağlayıştım, gülüş oldum; aşk devleti geldi; durup duran, geçip gitmeyen devlet kesildim.

Tok bir gönlüm var, pek bir yüreğim; arslanların ödü var bende; doğup parlayan Zühre oldum ben.

Dedi ki deli değilsin de bu eve o yüzden layık değilsin...Gittim, sarhoş oldum, çalgıyla çağanakla doldum.

Dedi ki öldürülmemişsin; çalgıya, çağanağa bulanmamışsın...Yaşayışının yüzüne karşı öldürüldüm, yerlere serildim gitti.

Dedi ki akli eren bir adamcağızsın; hayallerle zanlarla sarhoşsun sen. Aptal oldum, küstahlaştım, herkesten kesildim.

Mum oldun, bu topluluğun kiblesi kesildin dedi; topluluk da değilim, mum da değilim; dağılan bir duman kesildim ben.

Şeyhsin, başsın; önde gidensin, kılavuzsun dedi; şeyh de değilim, ön de değilim; senin buyruğuna kul oldum ben.

Kolun kanadın var; sana kanat vermem ben dedi. Onun vereceği kanatlara heves ettim de kanatlarımı yoldum, kanatsız kaldım.

Gönlüm can parıltısını buldu, açılıp yarıldı. Gönlüm, senin atlasını buldu da şu yamalı hırkaya düşman kesildim.

Zühre'ydim, ay oldum; yüzlerce aya gök kesildim; Yûsuf'tum, şimdiden sonra Yûsuf'u doğurmadayım ben.

A ay, senin yüzünden herkesçe bilindim tanındım. Bir bana bak, bir kendine... Senin gülüşünün yüzünden gül bahçesi kesildim, gülüp durmadayım.

Yürüyüp giden satranç taşları gibi tümünden dil kesil, gene de sus! Çünkü o dünya padişahının yüzünden kutlandım, kutlu oldum gitti. (C. VII, s. 198)

RUBAİLER

Bizim Peygamberimizin yolu aşk yoludur. Biz aşkın çocuğuyuz, aşk da bizim annemiz.

Ey çadırımızın altında gizlenmiş olan annemiz! Sen bizim kâfir tabiatımız yüzünden saklandın! (R.No: 49)

İşsiz güçsüz oturma, gel çabuk herkesle kaynaş! İşsizlik insanı ya alçaltır, yahut vaktini hebâ eder.

Semâ ehlinden bir rebab sesi geliyor. O ermişlerin halkasına koş, onlara katıl! (R.No: 80)

Ney'le konuştum, dedim ki sana kim cefa etti böyle.Böyle hiç konuşmadan feryatlar, iniltiler neden?

Ney cevap verdi: Beni şeker dudaklıdan ayırdılar. Feryatsız, figansız yaşamayı bilemiyorum ki... (R.No: 200)

Yâriyle hoş geçinen yârsız kalmaz, müşteri ile iyi anlaşılan iflâs etmez.

Ay geceden ürmediği için öyle parlak kaldı. Gül de dikenle uyduğu için o kokuyu elde etti. (R.No: 211)

Dedim ki güvercin gibi sıçrayıp elinden kurtulayım.
 Dedi ki sıçrarsan gamın seni hafiflikle suçlandırır.
 Dedim ki senin uğrunda horlaştım, alçaldım, telef oldum.
 Dedi ki benim yolumda telef olmak, sana şeref ve yüceliktir.
 (R.No: 324)

Bana derler ki bütün bu dertler, acılar neden? Bu yaygaraların,
 gürültülerin, solgun yanakların sebebi ne?

Böyle söyleme dedim. Bu yanlış bir düşünce! Git bir kere onun ay
 yüzünü gör ki işin zorluğunu anlayasın! (R.No: 337)

Ne akarsu balıktan doyar, ne de balık o akarsuya kanar.

Ne cihanın canı âşıklardan sıkılır, ne de âşık o cihanın canından
 doyup usanır. (R.No: 625)

Dostlar, dostlar! Birbirinizden ayrılmayın. Başınızdan kaçamak
 heveslerini atın.

Mademki hepiniz birsiniz, ikilik havası çalmayın. Vefa sultanı
 emrediyor; vefasızlık etmeyin! (R.No: 642)

Bu dönüşü ben kendi canımdan öğrendim. Beden kalıbına girmeden
 önce can âleminde de böyle dönerdim. Bana sabır ve sükûn daha
 uygundur diyorlar. Ben bu sabrı da sükûnu da size bağışladım. (R.No:
 903)

Beni yabancı sanmayın; bu ülkedenim. Sizin yurdunuzda kendi
 yuvamı arıyorum. Düşman yüzlü görünsem de düşman değilim ben.

Hintçe konuşuyorum, ama soyum Türk'tür. (R.No: 918)

Önümde kendi ayran tasım oldu mu Allah'a yemin ederim ki
 kimsenin balını düşünmem. Yoksullukla ölüm kulağıma sürtünse bile
 hiçbir zaman özgürlüğü köleliğe değişmem. (R.No: 935)

Canım benimde oldukça Kuran'ın kölesiyim. Ben Hakk'ın seçkin
 peygamberi Muhammed(a.s.)'in yolunun toprağıyım. Her kim bundan
 başka benden bir söz naklederse ona çok üzülür ve o sözden de çok
 üzüntü duyarım. (R.No: 1052)

İnsana her iki cihanda da savaşmak yaraşır. Mercandan da, taştan
 da sıkıntı çekmek gerek. İnsan ya erkekçe, erkek kılıklı yaşamalı ya
 da bin türlü utanç verici hallere katlanmalı. (R.No: 1111)

Git kendine dert ara, dert bul; dertlerden bir dert seç kendine!
 Çünkü (yaşamak için) bundan başka çare yoktur. Bahtın yâr olmadı
 diye üzülme sakın. Ancak derdin yoksa o zaman üzgünlük göster.
 (R.No: 1177)

Oruç tutmakla bir an olsun tabiat kirlerinden arınır, temiz Hak
 erleri ardından semalara yükselirsin. Onun kutsal yakışı ile tutuşur,
 mum gibi yanar, nur olursun. Ama lokma karanlığında ancak, kara
 toprağa lokma olursun. (R.No: 1528)

FÎHÎ MÂ FÎH
MEKTÛBÂT
MECÂLÎS-İ SEB'Â

FÎHÎ MÂ FÎH: Farsça mensur olarak yazılmış olan eser, “içindeki içindedir, ondaki ondadır” manalarına gelir. Mevlâna’nın yaptığı sohbetlerin, yakınları -muhtemelen Sultan Veled- tarafından derlenmiş şeklidir. (Nitekim âdet olduğu üzere Sultânü’l-Ulemâ ve Bahâeddin Veled’in Maârif adlı eserleri, Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî ve Şems-i Tebrizî’nin Makâlât isimli kitapları da onların çeşitli meclislerdeki sohbetlerinin sonradan yazıya geçirilmiş şekilleridir.) Fîhi mâ fîh adı eski nüshalarda geçmemektedir; ünvan olarak bazı yazma nüshalarda “Esrârü’l-Celâliyye” olarak yer almıştır.

Fîhi mâ fîh, çeşitli bölümlerden meydana gelmiş orta hacimde bir eserdir. Bölümlerin sayısı çeşitli nüshalarda değişiklik göstermekte olup matbû nüshalarda 70’ten fazla bölüm vardır. Kitabın bazı yerlerinde ünlü Selçuklu veziri Muîneddin Pervâne’ye hitap edilmekte, Şems’ten, Seyyid Burhâneddin ve Salâhaddîn-i Zerkûb’dan bahisler geçmektedir. Eser Mevlâna’nın dinî ve tasavvufî görüşlerini, muhtelif konulardaki fikirlerini Mesnevî’deki gibi, fakat ondan daha açık ve yalın bir tarzda gösterir. Sade bir Farsça ile yazılmış olan Fîhi mâ fîh, aynı zamanda devrinin çeşitli özelliklerini yansıtan önemli bir kaynaktır. Bölümler, ya bir soruya verilen cevap şeklindedir, yahut bir hadisenin beyanıyla, bir âyet veya hadisin izahıyla başlamaktadır. Bunun yanı sıra

"tasavvufî menkıbeler, klâsik şark hikâyeleri, efsâneler, masallar malzeme olarak kullanılmış, Moğollar'ın zulmü dile getirilmiş ve mağlup olacaklarına işaret edilmiştir."⁴⁸

Mesnevî ve Dîvân-ı Kebîr kadar şöhret kazanamamış olan eserin Mevlâna Bibliyografyası'nda kaydedilmiş 36 yazma nüshası bulunmaktadır.⁴⁹ İlk baskıları 1318/1900 ve 1333-4/1915-6 yıllarında İran'da, 1929 yılında Hindistan'da yapılan Fîhi mâ fîh'in ilmî neşri İranlı değerli âlim Bediüzzaman Furûzanfer tarafından gerçekleştirilmiş (Tahran, 1951); son olarak da eserin tenkitli neşri Cafer Müderris-i Sâdikî tarafından bir kez daha yapılmış ve bu çalışma Makâlât-ı Mevlânâ (Fîhi mâ fîh) adıyla 1994 yılında Tahran'da yayınlanmıştır.

Fîhi mâ fîh, son Mesnevî şârihlerimizden Ahmed Avni Konuk (öl. 1938) tarafından tercüme edilmiş, 73 fasıldan oluşan bu tercüme, mütercimin vefatından çok sonra İstanbul'da 1994 yılında merhum Selçuk Eraydın tarafından yeni harflerle neşredilmiştir.

İkinci tercüme Meliha Ülker Tarıkâhya (Anbarcıoğlu) tarafından yapılmıştır. 61 fasıldan ibaret olan ve B. Furûzanfer neşrinden yapılan bu tercüme, 1954 yılında Milli eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. Son olarak Abdülbaki Gölpınarlı, gerek bu ikinci tercümeyi, gerekse Furûzanfer neşrini yeterli görmeyerek eserin metnini Türkiye'deki yazmalardan istifadeyle yeniden düzenlemiş ve (yayınlanmamış olan) bu metinden yaptığı çeviriyi 1959 yılında İstanbul'da neşretmiştir.

Fîhi mâ fîh, Urducaya 1929 yılında Abdülmecid ve 1991 yılında da Abdürreşîd Tebessüm tarafından tercüme edilerek yayınlanmıştır. Eser, İngilizceye A.J.Arberry (New York, 1972) ve Wheeler Thackston (Putney, VT, 1994); Fransızcaya Eva de Vitray- Meyerovitch (Paris, 1976) ve Almancaya Annemarie Schimmel (Munich, 1988) tarafından çevrilmiştir.

FÎHÎ MÂ FÎH'TEN ÖRNEKLER

(Mevlâna buyurdu ki): Bir fili, su içsin diye bir su kaynağına götürdüler. Fil, kendini suda görüyor, başka bir fil var sanıyor, ürküyordu. Bilmiyordu ki kendinden ürkmededir. Zulüm ediş, kin güdüş, haset,

hırs, insafsızlık, ululuk gibi bütün kötü huylar, sende oldu mu incinmezsin. Fakat bunları bir başkasında gördün mü ürkersin, incinirsin. Bil ki kendinden ürkmedesin, kendinden incinmedesin. İnsan, kendi kelliğinden, kendindeki çibandan iğrenmez; yaralı elini yemeğe sokar, parmağını yalar, gönlüne hiç de bir tiksinti gelmez. Fakat bir başkasında küçücük bir çiban, yahut azıcık bir yara görse onun yediği yemekten tiksindir, o yemek, içine sinmez. İşte kötü huylar da kelliğe, çibana benzer. İnsan, bunlar kendisinde oldu mu incinmez; fakat bir başkasında bu huyların pek azını bile görse ondan incinir, tiksindir. Sen ondan ürküyor, kaçırıyorsun ya, o da senden ürker, incinirse mazur gör; senin incinişin de onun için bir özürdür; çünkü sen onu görünce inciniyorsun ya, o da aynı şeyi görüyor da seden inciniyor. "İnanan, inananın aynasıdır" buyurulmuştur, "kâfir, kâfirin aynasıdır" değil. Ama bu, kâfirin aynası yok demek değildir; onun da aynası vardır ama, aynasından haberi yoktur. (VI. bl., s. 19)

Korkuyla eminlik arasında çok fark var. Hattâ bu farktan söz açmaya bile ne hacet! Bu fark, herkesçe görünüp durmadadır. Söz, asıl şunda: Eminlikten eminliğe de pek büyük farklar var. Allah rahmet etsin, esenlikler versin, Mustafâ (a.s.)'ın peygamberlerden üstün oluşu, eminlik yüzündendir. Yoksa bütün peygamberler eminliktedir, korkudan geçmişlerdir; ancak eminlikte de duraklar vardır, "Bâzılarını, dereceler bakımından bâzılarından üstün ettik" denmiştir, Korku alemiyle korku duraklarını söyleyip göstermeye imkân vardır, fakat eminlik duraklarının ne izi vardır ne tozu. Herkes Hak yoluna ne bağlıyor diye korku âlemine bir bakılsa görülür ki biri bedenini bağışlamada; biri mal bağışlamada, biri de can bağışlamada... Biri oruç tutuyor, öbürü namaz kılıyor... Biri on rekat kılıyor, öbürü yüz rekat. Şu halde onların durakları meydandadır, besbellidir, onları göstermek de mümkündür. Şuna benzer hani; Konya'ya yahut Kayseri'ye giden yolların konakları bellidir; Kaymaz, Ubruh, Sultan, daha da başka duraklar meselâ. Fakat Antakya'dan Mısır'a dek denizdeki konakların izi-tozu yoktur; onları kaptan bilir, karadakilere söylemez; çünkü zâten de anlamaz onlar. (XI. bl., s. 40)

(Birisi) dedi ki: Tatarlar da öldükten sonra dirileceklerine inanıyorlar, bir yargılanma olacak, mutlaka bir gün soru-sual, hesap-kitab olacak diyorlar. (Mevlânâ) buyurdu ki: Yalan söylüyorlar. Biz de ikrar ediyoruz, biz de biliyoruz demek, böylece de Müslümanlarla kendilerini eş tutmak istiyorlar. Deveye, nereden geliyorsun demişler, hamamdan demiş. Dizinden-ökçenden belli demişler. Şimdi haşre inanıyorlarsa nerde izi-eseri bu inancın? Şu suçlar, şu zulüm, şu kötülük, kat-kat toplanmış karlara-buzlara benzer. Özünü Hakk'a veriş, pişman oluş, öbür dünyadan haber alış, Allah'tan korkuş güneşi doğunca bütün o suç karları, o suç buzları erir-gider; tıpkı güneşin karları-buzları erittiği gibi. Bir kar, bir buz, ben güneşi gördüm, Temmuz güneşi bana vurdu dese, fakat olduğu gibi buz halinde, kar halinde kala-kalsa akıllı kişinin inanmasına imkân yoktur. Çünkü Temmuz güneşi vursun da karı-buzu eritmesin, mümkün değil. Yüce Allah, iyiliğin-kötülüğün karşılığını kıyamette vermeyi vâdetmiştir ama peşin olarak da onun örneği, dünya yurdunda soluktan-soluğa, bakıştan-bakışa belirip durmadadır. Bir insanın gönlüne bir neş'e, bir sevinç gelse bu neş'e, bu sevinç, birisini neşelendirmesine, sevindirmesine karşılıktır. Sıkılır, gamlanırsa da birisini sıkımıştır, birisini gamlandırmıştır. Bunlar, öbür dünyanın armağanlarıdır; ceza gününü gösterir; şu azıcık şeyler o çok şeyi anlatır; hani buğday dolu bir ambardan bir avuç buğday gösterirler ya, tıpkı onun gibi. (XV. bl., s. 55-56)

(Mevlânâ) buyurdu ki: Gece-gündüz uğraşıyor, kadının huylarını güzelleştirmeye çalışıyorsun. Kadının pisliğini kendinle temizlemesin. Kendini onunla temizlersen daha iyi olur; çünkü onu da kendinle beraber temizlemiş olursun. Kendini, onun için temizle; ona doğru git. Sence olmayacak bir söz bile söylese "doğru söylüyorsun" de. Kıskançlığı bırak. Kıskançlık, erkek huyudur ama, şu bir tek iyi huyla birçok kötü huylar peydahlanır sende. Allah rahmet etsin, esenlikler versin, Peygamber, bunun için "Müslümanlıkta keşişlik yoktur" buyurdu; keşişler yalnız yaşarlar, dağlara çıkarlar, evlenmezler, dünyadan vazgeçerler; bunlar yoktur Müslümanlıkta. Allah rahmet etsin, esenlikler versin, Peygamber'e ince, gizli bir yol gösterdi yüce, büyük Mevlâ. Nedir o yol? Kadınların cefâsını çekmek, olmayacak sözlerini

dinlemek, onlara üst olmak, kendi huylarını temizlemek, güzelleştirmek için evlenmek. (...)Nefsini yenemezsen aklını başına devşir de turalım, "Aramızda nikâh yok; başı boş bir sevgili o; istek üstün olunca yanına gidiyorum" de; kızgınlığını, hasedini, kıskançlığını bu yolda yen, gider kendinden; onların cefâsına dayanmak, olmayacak şeylerine tahammül etmek tadını alıncıya dek bu dersi ver kendine. Ondan sonra artık bu ders olmadan da dayanmaya başlarsın, kendine zulmetmeye alışır-gidersin; çünkü artık faydanı, ap-açık bunda görürsün. (XX. bl., s. 74)

Semâ'ı bâzı bilginler men'etmiştir, bâzıları caiz görmüştür ya; her ikisi de doğrudur. Nefse uyan, şehvetine kapılan kişiler, kibirle, gafletle semâ'a kalkarlar, âhiret hallerinden haberleri yoktur; onların semâ'ı, boşuna bir iştir, oyundan ibarettir. Onlar, yaptıklarıyla azaba uğryanların ta kendileridir. Çünkü nefis ve şehvet, dünyadandır. "Dünya yaşayışı boştur, oyundan ibarettir." Şeyhlerin, muhiplerin semâ'ına gelince: Bunlar, boş şeylerden, oyunlardan ter-temizdir; hattâ zâhir ehlinin çalışıp çabalamasından da yücedir bunların semâ'ı. Çünkü "İşler, niyetlere göredir." (Ek, s. 224-225)

MEKTÛBÂT: Mevlâna'nın yakınlarına, dostlarına, bazı âlimlere, bilhassa devlet büyüklerine ve önemli şahıslara yazdığı mektupların bir araya getirilmesinden oluşmuş bir eserdir. Muhtelif vesilelerle kaleme alınmış olan bu mektupların çoğunda bir kimse tavsiye edilmekte veya birisinin derdine çare aranmaktadır. Eser, Mevlâna'nın yaşadığı dönem için de önem arz etmektedir.

Mektûbât'ın üslûbu ve önemi hakkında Bediüzzaman Furûzanfer şu tespiti yapmaktadır: "Mektupların üslubu incelenirse, nesr-i mürsel, yani sade yazılmış olduğundan seci ve diğer sanat oyunları göstermeyen yazılar arasına koymak gerektir. San'at için ağır bir yük olan ünvanlardan sarfınazar edilirse, diğer kısımlar sade, külfetsiz tarzda yazılmıştır. Bazan çok fesahatli, heyecan verici, tesir edicidir.(...) Mektupların konuları nispetinde yazılan fesahatli Arapça, Farsça şiirlerle Kur'anı Kerim âyetleri, hadisler onlara yüz türlü güzellik bağışlamaktadır." "Mevlâna'nın hayatını aydınlatmak, Mesnevî'yi iyi anlamak bakımından mektupların okunması zaruridir. Mevlâna'nın yaşayışına ait birçok özelliklerin, Eflâki Menakıbındaki müphem konuların açıklanması, ancak mektupların yardımı ile kabil olabilecektir."⁵⁰

Nüshalarına az rastlanan bu eserin,⁵¹ Üsküdar Mevlevîhanesi son postnişini Ahmed Remzi Akyürek (1872-1944) tarafından tashih edilen Farsça metni, 1937 yılında ünlü tıp tarihçilerimizden Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk (1902-1974) tarafından Mevlâna'nın Mektupları

adıyla neşredilmiştir. Bu metinde 147 mektup bulunmaktadır. 1-27. sayfalarda Uzluk'un muhtevâyâ yönelik bir giriş yazısı bulunmaktadır. Türkçe kısmın baş tarafında (s. I-IV) Mevlâna Dergâhı son postnişinlerinden Veled Çelebi (1867-1953)'nin Mevlâna'nın eserlerini anlatan bir takrizi; Farsça kısmın baş tarafında aynı takrizin Farsçası, Ahmed Remzi Akyürek'in önsözü ve yine Hüseyin Dâniş'in bir takrizi (s. 6-7) yer almaktadır.⁵² Bu neşir, eski Dârülfünun hocalarından ve Diyanet İşleri Başkanlarından Şerefeddin Yaltkaya (1879-1947) tarafından eleştirilmiştir.⁵³ Mektûbât metnini tatmin edici bulmayan Abdülbaki Gölpınarlı eserin Mevlâna Müzesi Kütüphanesi'ndeki 79 nolu nüshasını esas alıp 6 yazma nüshayı karşılaştırmak sûretiyle metni yeniden kurmuş ve (neşredilmemiş olan) bu metinden yaptığı tercüme, değerli notlarla birlikte İstanbul'da 1963 yılında yayınlamıştır. Son olarak Mektûbat'ın tenkitli metni Tevfik Sübhânî tarafından 1371/1992 yılında Tahran'da neşredilmiştir.

MEKTÛBÂT'TAN ÖRNEKLER

(Mu'ineddin Pervâne'ye Bir Tavsiye Mektubu)

Emirler padişahı, Allah dininin yardımcısı, iki devlet sahibi, iki kutlulukla kutlanmış, tutunulacak kulp, dayanılacak en yüce direk olan, Müslümanlığın feryadına erişen, Müslümanlara imdat eden kutlu uluğ dindar Pervane Bey'in hayırları, güzel işleri, itaat edenlerin yolunu kesen usanç ve yomsuzluk âfetlerinden korunsun, gözetilsin. Allah yüceliğini dâimi etsin.

Yeniden yeniye, devamlı çoğalan, birbiri ardınca selamlar ederiz. Görüşmek arzumuz son haddindedir. Bu, sözü doğru duacı, mektuplarla, yazılarla kutlu huzuruza zahmet vermemeyi son derecede istemektedir; ama ihtiyaç sahipleri -zamanın, yılların sonuna dek dâimi olsun- o âb-ı hayattan, o kutluluklar Kevser'inden başka bir yerde bir kaynak göremediklerinden, bulamadıklarından, size başvuruyorlar.

Tatlı suyun başı kalabalık olur;
Zaman tarlası, bulutların amânındadır.

Yoksulların gönüllerini de kırmamak gerek. (Cenâb-ı Hak) “Yetimi horlama; isteyen boş çevirme” (buyurmuştur). Duvar, çiviye “Ne diye beni deliyor, incitiyorsun?” dedi. Çivi de ona, “Beni çakana bak” diye cevap verdi. Elimde olmadan, birbiri üstüne zahmetler veriyorum ama bu, birçok ısrarlar yüzünden oluyor; bağışlayacağınızı, güzel huylarınızdan umarım. Böylece de, ululandıkça ululansın Hak, sizin ve dostlarınızın, kullarınızın dualarını, geciktirmeden kabul, hacetlerinizi reva etsin. “Nasıl borç verirken, sana da öylece verirler”

Mektubumuzu getiren özü doğru oğlumuz Hamîdeddin, Allah ona muvaffakiyet versin, himmetinizin kutluluğuyla temiz kişilerin elbisesine büründü; dâvayı, gençliğe uymayı terketti; bedeninin zâhirini şehvetlerden, dâvalardan arıttı ki bu, onun elindeydi zaten; bâtınını da Hak o âleme yöneltsin, gönlünü deyiştirsin. Selam ona, Peygamber buyurur ki: “Bu, benim elimde olan adalet, elimde olmayandan da bağışla beni” Allah rahmet etsin, atası Nusretüddin’e ait olan hankâh, mahlûdûr. Sûfî, kendi hırkasına bürünmeye daha layıktır. Padişahça huylarınızdan beklediğimiz şudur ki: Padişahlık edin, ihsanda bulunun da o bucağı Şeyh Hamîdeddin’e verdirin. Böylece de onun bilgisinin, kulluğunun çoğalmasına, hem de Allah’tan uzaklaşarak, istemeyerek değil, Allah’a yaklaşılarak, dileyerek çoğalmasına sebep olun; siz de karşılığında sevaplar elde edin. Şu da bilinsin ki, onların, bu duacıda birçok hizmet hakları vardır. Pek minnettar olurum; bu işi, şu duacı hakkında yaptınız sayarım; öyle bilirim; hele, Allah’a hamdolsun, mektubun hitabından, mektubu açmadan anlar, kitabın fihristinden, kitabı sonuna dek okur, o ihsanı yeniden lûtfedersiniz.

Hamdolsun bu ilâhî anlayış yüzünden Allah’a... Allah’ım, sen çoğalt, eksiltme! Allah buyurmuştur ki: “Biz, şükredenlere arttıracğız.” (68. mektup)

(Hüsameddin Çelebi’ye Yazılmış Bir Mektup)

Yüceler dolunay gibi bir esenlik sana;
Terü tâze gül gibi kokan bir esenlik...
Şebboy gibi kokular yayan esenlik,
Tâze hurma gibi tatlı, hoş bir esenlik...

Yüce Allah, gizli şeyleri bilir ya; ben de bilirim ki, “Allah tanıklık eder” vâdesi hükmünce Cenâb-ı Hak, vakti gelince, ben tanıklık etmesem de her şeye tanıklık eder; hele Hak ve Din Hüsâmı’nın duyan, lûtuf sahibi bulunan kulağına sabah akşam, devamlı tanıklık etmektedir; tanıklığı hiç kesilmez. Allah bereketini dâimî etsin; ömrünün uzunluğuyla, işinin yüceliğiyle âlemleri faydalandırsın. O, akli başında uyanık bir erdir; sözlerinde de olgundur, işlerinde de, hallerinde de, bilgide de, kullukta da... Parlak duyucudur; akli başında uyanık... Hilim ve kerem sahibidir; parlayıp duran ebedî ışık... Yücedir, zariftir; bana hem oğuldur, hem baba; hem ışıktır, hem göz; hem görünendir, hem görüş. Selâmlarımı, duâlarımı yele sunar da yollarım; özlemimi, görmeyi pek istediğimi seher yelinin eline verir de, onunla gönderirim; onunla arzederim.

Bugünlerde, duymuşsunuzdur, özü doğru kişilerden biri, bir dâvet tertipliyor. O, azîz, mizâcının nâzikliği, lâtifliği yüzünden, dâvetlerde hazır bulunmaktan kaçır ama, kutlu huzûru olmaksızın da bu dâvete icâbet etmeyi istemiyorum. Hani, “Gönül huzûru olmadan namaz olmaz” denmiştir.

O kişinin kuluyum ben ki, bizsiz de hoştur;
O kişinin gamına eşim-dostum ki yalnızken de hoştur o.
Derler ki: Vefâsında ne lezzetler var;
Ondan haberim yok ama, cefâları da hoştur.

O arılık, o vefâ mâdeninin cefâsından söz etmenin yeri mi? Gücü yettikçe bedenini vefâ hâline getirmededir; gece- gündüz, bu zayıfa yardımda bulunmadadır. Bugünse bedeni zayıf bir hâle geldi, kutlu canı kuvvet buldu; hani söyleyen, bu hali şöyle anlatır:

Bir zaman geldi ki, sevgilinin vuslatı gibi kutlu bir hâle döndü;

Bedenin ölümü yüzünden gönül ışığı dirildi.

Rûhu’l-Kudüs’ ün kuvvetiyle bu zayıfın yardımındadır; lûtufları, yardımları, bu zayıfa erişip durmadadır. Nimet sahibine şükretmek de vâciptir.

Bizi dâvet edene bahâneler icâd ettim; dâveti yarına, öbür güne attım; bunu da kutlu kademinizle kutlanırlar, mübârek yüzünüzü görürler de neşelenirler, o dâvet de gülbeşeker gibi siner dedim de

yaptım. Fakat huzûrunuzla, gülümsemenizle sinmesi nasib değilmiş. O savuşturmalar, o bahâneler bulma, uzadıkça uzadı; o dostun da gönlü kırılmaya başladı; bahâneleri kınamaya koyuldu. Vâdenin zamânı uzadıkça siz azizimizin lâtif, zarîf, şerîf hayâliyle yetinmek zorunda kaldık. (...) Sizin yüzünüz gözünüz, o ulu hakîkatin hayâlidir. Bâkî olsun, ebedî olsun, hiç eksilmesin; biz bu hayâlin hayâliyle yetinmedeyiz.

Bu birkaç söz, gönülsüz, elsiz; ne aklımız başımızda, ne sarhoş olarak şöylece yazılıverdi. Özür dilemeye ihtiyaç yok. Çünkü kutlu gönlünüzde bir adamım var; vasitasız olarak orada hazır. Benim özrümü benden daha iyi, daha fasih, daha doğru, daha töhmetsiz olarak istemekte; bâkî olsun. Allah öyle bir halde bizi buluştursun, birleştirsün ki bu birleşmek ancak onun katındadır; her türlü topluluğun ötesindedir. Önceki buluşmadan daha da yücedir, daha da üstün ve tatlı; hem de ne sonu vardır, ne ilerisi. Öyle olsun ey âlemlerin Rabbi! Baş ağrıtırma derdi, usandırma korkusu olmasaydı, yeni ay gibi erimiş, bitmiş gönlümün ahvâlini yazardım. Ama sen ululuk sahibi Hakk'ın zâtının ap-arı ışıklarıyla, yazılmayanı da ebedî olarak oku. (130. mektup)

(Kıyumcu Salâhaddîn'e)

Allah, gölgesini uzatsın, ömürler versin, gönlün efendisi, gönül sahiplerinin efendisi, dünyanın, âhiretin kutbu Salâhaddîn'in bir zamandır tırnaklarına çöken dertten şikâyetle bulunduğunu hatırlıyorum. Yüce Allah, ona sağlık-esenlik versin. Bütün inananların sağlığı, esenliği, onun sağlığındadır, onun esenliğindedir. Bir tek kişidir ama, bin er demektir.

Ey yürüyen servi, dilerim, sana güz yeli esmesin;
Ey dünyanın gözü, dilerim, sana kötü göz değmesin.
Göğün de canısın sen, yeryüzünün de;
Canına rahmetten, rahattan başka birşey erişmesin.

*

Beni hasta edenin hastalığını duydum;
Keşke onun yerine ben hasta olsaydım.
Allah'ım, dilerim ki bu hastalık,
Ona selâmet olsun, onu nimetlere kavuştursun, o yüzden razılığını elde etsin. (...) (150. mektup)

MECÂLİS-İ SEB'A: Mevlâna'nın yedi vaazını ihtivâ eden Farsça mensur bir eserdir. Bu vaazlar muhtemelen Sultan Veled veya Çelebi Hüsameddin tarafından not edilmiş, fakat olduğu gibi bırakılmamış, esasa dokunmamak kaydıyla gözden geçirilerek ona bazı ilâveler yapılmıştır.

Eserde vaazlar münâcât, na't ve dua cümlelerinden oluşan secili bir girişten sonra bir hadis ile başlamakta; toplumun bozulması, günahlardan sakınma, inancın gücü, iyi kulluk, bilginin önemi, aklın değeri, gaflet gibi konular âyetler, hadisler ışığında ve hikâyeler eşliğinde izah edilmektedir. Kitapta Mevlâna'yı etkilemiş olan İranlı mutasavvıf şairler Senâî ve Attar'ın sözlerinden nakiller, Dîvân-ı Kebîr ve Mesnevî'den beyitler vardır. Mecâlis-i Seb'a bilhassa Mevlâna'nın Şems'le karşılaşmasından önceki düşüncelerini aksettirmesi açısından önem arz etmektedir.

Nüshalarına nâdir olarak tesadüf edilen bu küçük eserin, Ahmed Remzi Akyürek tarafından tashih edilen Farsça metni, 1937 yılında İstanbul'da, Kitapçı Rizeli M. Hulûsî'nin tercümesiyle birlikte, "Mevlâna'nın Yedi Öğüdü" adı altında yayınlanmıştır.⁵⁴ Veled Çelebi'nin matbû Mektûbât'ın başındaki yazısı, sonlarına bazı eklemeler yapılarak Mecâlis-i Seb'a'nın baş tarafına da konulmuştur. Eserde musahhihin önsözü, kitabın basım işini üstlenmiş olan F. Nafiz Uzluk'un takdimi ve Sultânü'l-Ulemâ, Mevlâna ve Şems-i Tebrîzî'nin hayatlarına dair kendisinin kaleme aldığı 108 sayfalık bir inceleme yazısı da bulunmaktadır.

İstanbul Selimağa Kütüphanesi'ndeki h.788 tarihli nüsha esas alınıp Konya Mevlâna Müzesi'ndeki h.753 tarihli nüsha ile mukâbele edilmek sûretiyle meydana getirilen bu metni ve tercümesini Abdülbaki Gölpınarlı, "Dr. F. N. Uzluk'un büyük bir hüsn-i niyetle giriştiği bu iş, tashih ve terceme hataları yüzünden başarılamamıştır" diyerek yetersiz bulmuş ve bu nedenle eseri Mevlâna Müzesi Kütüphanesi'ndeki 79 nolu mecmuada yer alan nüshayı esas alarak yeniden tercüme etmiş ve bu tercüme Konya'da 1965 yılında yayınlanmıştır. Mecâlis-i Seb'a'ya ait söz konusu yazmanın metni, Tevfik Sübhânî tarafından Tahran'da 1986 (2.bs. 1994) yılında yayınlanmıştır.⁵⁵

MECÂLİS-İ SEB'A'DAN ÖRNEKLER

(Birinci Meclis'ten)

Hamd, âlemi âletsiz vasıtasız yaratan, yapan, gönle gelen herşeyi, söylenen her sözü, uğranan her hali bilen, oluruna bağlanacak ve halden hale girilecek her türlü sıfatın, zâtına yol bulmasından münezze olan Allah'a (mahsustur). Bir padişah'tır ki hiçbir kimsenin, onun hükmüne, onun buyruğuna karşı durmaya gücü yoktur. İlâhlığını apaçık delillerle bildirmiştir; akıl gözü, doğru - düzen bakar, yerli yerinde görürse, birliğine şahadet eder.

O, halkı, helâk uçurumundan, azap tehlikesinden kurtarmak için Muhammed (a.s.)'ı "Her yana yayılan sancakla, kınından sıyrılmış kılıçla göndermiş", peygamberliğinin güneşini dolunaylar gibi parlak bir toplulukla kuşatıp doğdurmuştur; kalbine de, nur gibi parıl parıl parlayan ve kalplere şifâ olan bir kitap indirmiştir.

Allah'ın rahmeti ona ve soyuna olsun. Bilhassa günahlardan çekinen Ebû Bekri's-Siddîk'a, doğruyla aslı olmyanı ayırdeden temiz Ömer'e, iki nur sahibi arınmış Osman'a, Hakk'ın rızasını kazanmış, ahbine vefa eden Ali'ye, diğer muhâcirlerle ve ensâra olsun; çok çok esenlikler onlara... Allah ona rahmet etsin, esenlik versin; Mustafâ (a.s.)'ın hadislerinden bir hadis ile vaaza başlayalım. (...) Peygamberlerin en güzel, en açık ve yerinde söz söyleyeninden gelen en doğru hadisler arasında rivayet edilen hadiste buyurmuştur ki: "Ümmetimin değerden

düşmesi, bozgunluğa düştüğü, bozulduğu zaman olur. Ancak ümmetimin bozgunluğa düştüğü zaman benim sünnetime sarılan değerden düşmez, bozulmaz; hem de ona yüzbin şehidin sevabı verilir." Allah'ın elçisi doğru söylemiştir.

Ümmetimin değerden düşmesi, bozgunluğa düştüğü zamandır? Yâni, benden sonra hiçbir peygamber gelmeyecektir; hiçbir peygamberin ümmeti de benim ümmetinden üstün olmayacaktır; nitekim ümmetim, İsa ve Mûsâ ümmetinden üstündür. Dinimin önceki dinlerin hükümlerini kaldırdığı gibi benim dinimin hükümlerini kaldıracak, bozacak, değerden düşürecek bir din de yoktur. "Ey Allah'ın elçisi dediler; o halde ümmetin ne yüzden değerden düşer?" Buyurdu ki: "Ümmetim bozulmaya başladı mı, bozgunculuğa girişti mi, giyindikleri, iki dünyada da parıl-parıl parlayan "Allah'tan çekinme elbisesi daha da hayırlıdır" giysisini, suç dumanı bürür; giyinmiş oldukları gökyüzünün o atlas elbisesini, Muhammed'e mensup o değerli ipek kumaşı yıpratırlar; islere-paslara bularlar, değerden düşürürler."

Sünnetim şudur: Dostlarım, yollarını yitirdiler de, yanlış yola saptılar, suç dikenliğine ayak bastılar da ayakları o dikenlikte yaralandı mı, inat edip, ısrar edip o dikenliğe gitmemeleri gerek; çünkü inat kötü şeydir. Ayaklarının dikenden yaralandığını gördüler mi, yanlış yola saptıklarını bilmelerini, dikenliğe düştüklerini anlamaları, önlerine, artlarına bakıp yoldaki belirtileri görmeleri gerekir. Çünkü ben, bu feryada erişilmez, iz belirmez yolda, yolcular o belirtileri arayıp bulsunlar, akılları şaşıp başları dönmesin, avcıların karda avın ayak izlerini aradıkları, o izleri izleyip koştukları gibi bu sapıklık, bu azgınlık karında benim, adı sünnet olan ve doğru yol gösteren, önceki ve sonraki ayak izlerimi arasınlar, bulup birbirlerine söylesinler diye havaya belirtiler koymuşum; bu çölde ırmaklar akıtmışım; birbiri üstüne taşlar yığmışım. Benim ayak izlerime uyarlar da suç dikenliğinden yuları çevirirlerse makbûllük gülistanına dalarlar; ebedî zevk ve sefaya dalan, sonsuz padişahlık süren güzellerle, şehitlerle başbaşa yürürler; böylece oturur, düşer-kalkarlar; bir kadehten içerler, onlarla eş-dost olurlar.

(Üçüncü Meclis'ten)

Münâcât: Ey Allah, ey Padişah! Şu anda, bu solukta esenlikler armağanlarını, rahmetler bağışlarını, şeriat sahibi peygamberlerin ulusu, gökyüzünün, yeryüzünün ışığı, Allah elçisi Muhammed (a.s.)'in tertemiz ruhuna ulaştır. Beden çöplüğüne, ten gübürlüğüne ibâdet yumurtaları koymuşuz, sen onları şehvet kedisinin pençesinin zararından koru. Gönüllerimizdeki ay yüzlü ibâdet güzellerinin, kehribarın çekişine karşı güçleri yoktur; ey efendiler efendisi, sen bize güç-kuvvet bağışla da dayansınlar, çekilip gitmesinler. Acı hırs arkıyla çoraklaşan bedenimizi dayanıp savaşıma başarısıyla tertemiz bir hâle getir. Gönüllerimiz, hayâllerin, vesveselerin ayakları altında kalmış, çığnenip dümdüz olmuş, katılaşmış; (onları) başarı yağmurlarıyla, ibâdetler Hızır'ıyla beze de kızarmış, kızgın bir hâle gelmiş tabiat sacımızı, taş yüreklilerin delmesinden koru. Ölüm çağında, can kuşumuzun, beden kafesinden çıkacağı zaman, ona yemyeşil kutluluk ağacının dallarını göster de onları dilesin, istesin; o dilekle, o istekle bir hoşça kanat çırpın, ürkmeyen, sevinçle kafesten uçup gitsin.

(Beşinci Meclis'ten)

Allah'ın rahmeti ve esenlik üzerine olsun, kâinatın Peygamberi, var olanların en ulusu, en iyisi şöyle buyurmaktadır: Bilgi, gönüllerin yaşayışıdır. Çünkü bilgi, gönlün anlayışıdır. Anlayış diriliktir, anlayışsızlık ölümdür. Söz gelişi, elin birşey duymasa, soğuktan, sıcaktan haberi olmasa, "elimden hayır yok, elim ölmüş" dersin. Şimdi gönül eli "testiyi al" diye buyurursa, el gönlün buyruğuna uymasa, elin bir özü, bir derdi varsa o ele ölmüş demezler; çünkü gönlün buyruğunu anlamaktadır; o buyruğu yerine getirmeyi istemektedir; fakat derdinin savuşmasını bekliyor. Fakat gönlün buyruğundan hiç haberi olmayan, o buyruğu hiç yerine getirmeyen, soğuk, yahut sıcak; ateş var, yahut yaralıymı diye duyduğunu gönüle haber vermeyen el ölmüştür. Böylece ibadet sıcaklığının eseri nedir, suç işlemek soğğunun eseri nedir, Hakk'ın azarına uğramanın tesiri nicedir; bunları bilmeyen insan da ölmüş ele benzer. O adam, görünüşte adamdır ama gerçekte yoktur. Hani bağların, bostanların başına korkuluk dikerler; geceleyin gören kişi, onu, adam sansın, bağı bostanı bekliyor bellesin derler ya; ama

o adam değildir ki! Gün ışıyınca ona bakanlar, onu görenler, adam olmadığını anlarlar. "Görürsün ki onlar sana bakıyorlar; fakat görmezler." Sen de nefsin, heva ve hevesin karanlığından çıkıp gönül sabahının ışığının vurduğu yere gider, gönül ışıyla bakarsan, halkın çoğunu din bostanındaki korkuluk gibi görürsün.

Meydan geniş, fakat meydanda dolaşacak er yok;
Âlemin ahvali bildiğin gibi değil.
Görünüşte erenlere benzerler ama,
Özlerinde müslümanlığın kokusu bile yok.

Allaha sığınırız. Sonra sevgili Peygamber ne buyuruyor? Kulluk, ibadet, günahlara kefarettir. Yani temiz işler, kötü ve pis işleri yokeder, temizler. Hani sen, "filan kişi benim hakkımda şu çeşitli kötülüklerde bulundu, şu çeşit düşmanlık etti" diye düşünürsün; öfkelenir, "onu döveyim, zindana atayım" dersin. Derken "şu günde bu çeşit bir iyilik de yapmıştı, bu çeşit bir hizmette bulunmuştu, benim için filan kişiyle savaşıyor" diye düşünürsün; öfken yatışır geçer; böyle bir dostu incitmek doğru değil; yaptığı hatayı bilerek, isteyerek yapmamıştır (der); ondan sonra da özür dilemeye kalkışırın. İşte en üstün lütuf ve ihsan sahibi olanlardan daha da üstün kerem ve ihsan sahibi olan Mevlâ da kötülüğe, bozgunculuğa karşı özür dilemek için kullara ibadetlerde bulunmalarını buyurmuş, onlara kulluklar öğretmiştir.

DİPNOTLAR

¹Bkz. Abdülhak Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İst., 1951, s. 256-257; Mevlânâ'nın Yedi Öğütü, İst., 1937, s. VI-VIII, Veled Çelebi'nin takrisi.

²Hilmi Yacebaş, *Edebiyatımızda Mevlânâ*, İst., 1959, s. 10.

³A. Hamdi Tanpınar, *Yahya Kemal*, 4.bs, İst., 2001, s.28-29 (Dergâh Yay.)

⁴Ahmed Ateş, "Mesnevî" *İslam Ans.*, VIII, 127-133, 3.bs (İst., 1979)

⁵Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, trc. Tahsin Yazıcı, İst., 1986, II, 18.

⁶F. Nafiz Uzluk, "Celâleddin-i Rumi", *Türk Ans.*, X, 109 (Ank., 1960)

⁷Bediüzzaman Furûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, trc. F. Nafiz Uzluk, İst., 1963, s. V. (MEB Yay., Mütercimim önsözü)

⁸A. Eflâkî, a.g.e., II, 155-160.

⁹Mevlânâ, *Mesnevî*, trc. Veled İzbudak, 5.bs., İst., 1966, s. A-b (MEB Yay., A. Gölpinarlı'nın mukaddimesi); ayrıca Abdülhak Gölpinarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, 2.bs., İst., 1985, I, 22 (MEGSEB Yay.)

¹⁰Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, trc. Tahsin Yazıcı, İst., 1977, s. 75 (Tercüman Gzt. Yay.)

¹¹Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, trc., A. Gölpinarlı, Ank., 1976, s. 1.

¹²A. Eflâkî, a.g.e., I, 538. (Söz konusu nüshanın, şu anda Mevlânâ Müzesi'nde sergilenen 677 tarihli nüsha olması muhtemeldir.)

¹³Aynı eser, I, 470.

¹⁴A. Gölpinarlı, *Mesnevî ve Şerhi*'nde (I, 18-19) bu husustaki muhtemel yanlış anlamalar için şu açıklamayı yapar: "Mevlânâ hiçbir vakit ve hiçbir suretle 'Mesnevî'yi 'Kur'an' olarak sunmayı aklına bile getirmez. O, vahdetin aşırı ve taşkın cerbesiyle kâinatı, geçmişleri ve gelecekleri kendisinde gören, kendisini yaratılışa mihver ve gaye sayan bir sûfi değildir; onun her sözü, şariat kantarıyla tartıldıktan sonra hakikat potasına konmuştur. Mevlânâ'nın övgüleri, 'Mesnevî'nin, Kur'an-ı Mecîd'in, hadis-i şeriflerin meâlini, tefsirini, şerhini ihtiva eden bir ilham eseri olduğunu bildirmek içindir; yoksa onu, hâşâ, bir vahiy olarak telâkki etmemiştir ve etmez de."

¹⁵*The Mathnawi of Jalalu'ddin Rumi*, I-VIII, London, 1925-1940; ayrıca bkz. A. Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İst., 1951, s.252 v.d.

¹⁶Eski kültür ve edebiyatımızın büyük mütehassuslarından Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün de bu husustaki kanaati şöyledir: "Tersim ettiği bazı müstehcen hayat safhalarında biraz fazla realist olması, Mevlânâ'nın şahsiyeti ve Mesnevî'nin yazılındaki maksat düşünüldünce, hiçbir sûretle muâhaze edilemez." (*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 4. Bs., Ankara, 1981, s. 229, DİB yay.)

¹⁷Mesnevî, trc. Veled İzbudak, A. Gölpinarlı tarafından yazılmış olan mukaddime

- 18 M.Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İst., 1983, II,490
- 19 Abdülhak Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İst., 1953, s.406-408; aynı müel., *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, (2.bs.), Konya, tsz.s. 163-164.
- 20 *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s.89-90.
- 21 SÛSAM, *Uzluk Arşivi*, BY2, s.32.
- 22 N. Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İst., 1971, I, 293.
- 23 A. Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2.bs., Ank., 1984, I, 42-43.
- 24 Sultan Veled'in zikredilen eserlerden başka *Rebâb-nâme* ve *İntihâ-nâme* adlı iki büyük mesnevîsi ile *Maârif* adlı bir eseri daha vardır. Bunlardan *İbtidâ-nâme* ve *Maârif* Türkçe'ye çevrilip neşredilmiştir.
- 25 Amil Çelebioğlu, "XIII-XV. (İlk Yarı) Yüzyıl Mesnevîlerinde Mevlânâ Tesiri", *Mevlâna ve Yaşama Sevinci*, Ankara 1978 (Konya Turizm Derneği), s.99.
- 26 Bu cümleden olarak, XIV.yy'ın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen İbrahim Big Kiliyân da zikredilmelidir. Bkz. A.Çelebioğlu, a.g.e., s.106-107. Prof. Dr.Kemal Yavuz, *Mesnevî*'den yapılan geniş alıntılar sebebiyle Gülşehri'nin *Manîkû't-tayr*'ını ilk tercüme ve şerh olarak nitelendirmektedir. Bkz. Kemal Yavuz "Türk Edebiyatında Mesnevî'den İlk Tercüme Hikâyeler ve Bazı Dikkatler", *Uluslararası Mevlâna Bilgi Şöleni 15-17 Aralık 2000 Bildiriler*, Ankara, 2000 (Kültür Bak. Yay.), s.355-381.
- 27 *Mesnevî-i Murâdiyye*, nşr. Kemal Yavuz, Ank. 1982 (Kültür ve Turizm Bak. Yay.) (Eserin tamamı Kemal Yavuz tarafından Doktora tezi olarak hazırlanmıştır. *Mi'mî'nin Mesnevî-i Murâdiyyesi*, İstanbul 1977).
- 28 Daha fazla bilgi için bkz. A. Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik*, s. 269 v.d.
- 29 Sûdî'ye ait şerhin VI. cildinin 2. bölümü İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, nr. 451'de bulunmaktadır. (Bkz. Ali Temizel, *Mevlânâ ve Mevlevîlikle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler ve Müellifleri*, Selçuk Ün. SBE, Konya, 1996, Basılmamış yüksek lisans tezi, s. 80.) Müellifin *Risâle-i müskilât ve ıstılâhat-ı Mesnevî* adlı bir eseri de Çorum İl Halk. Ktp. Nr. 1873/3'tedir. (Bkz. Mehmet Önder ve ark. *Mevlâna Bibliyografyası*, 1973, C.III, s. 193.)
- 30 Daha fazla bilgi için bkz. A.Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik*, s. 158-168.
- 31 Ünlü *Mesnevî Şerhi*'nin yanısıra Mevlevîlikle ilgili birkaç değerli eserin daha müellifi olan İsmâil-i Ankaravî, *Mesnevî*'nin Mevlânâ'ya ait olmayan uydurma 7. cildini de şerhetmiş; ancak bu şerh basılmamıştır. 7. cilt, ondan başka Ferruh İsmail (öl. 1840), Tokat Mevlevî Şeyhi Hâfız Mehmed Emin (I.Abdülmecid dönemi, 1839-1861), Şâkir Mehmed (öl. 1836) gibi kişilerce de tercüme ve şerh edilmiştir. Ferruh Efendi'nin tercümesi, Nahîfî'nin eseriyle birlikte basılmıştır. (Ankaravî'nin eseri önemine binâen yakın zamanda İsmet Settârzâde tarafından Farsça'ya da çevrilip İran'da neşredilmiştir.)
- 32 Nahîfî tercümesi Âmil Çelebioğlu tarafından yeni harflere aktarılıp sadeleştirilmiştir. (İstanbul, 1967-1969.)

33 Şeyh Galib'in *Cezîre*'ye yazdığı şerh yeni harflerle de yayınlanmıştır: *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, nşr. T. Karabey – M. Vanlıoğlu – M. Atalay, Erzurum, 1996.

34 Bkz. A. Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik*, s.146.

35 Hasibe Maziçoğlu, "Anadolu'da Türk Edebiyatının Başlamasında ve Gelişmesinde Mevlânâ'nın Yeri ve Etkisi", *Mevlânâ Sevgisi*, Konya, 1981, s.38.

36 Abdülkadir Karahan, "Mevlânâ'nın Dünya ve Hayat Görüşü ve Bunun Türk, İran ve Urdu Edebiyatlarındaki Etkileri", III. Milli Mevlânâ Kongresi, Konya, 1989, s.34.

37 Hasibe Maziçoğlu, a.g.m., s. 33. Ayrıca bkz. Yakup Şafak, "Mevlânâ'nın Mesnevî'si Üzerine Anadolu'da Yapılan Çalışmaların Seyri", *Name-i Aşina*, XI, 23-32 (Ank., 2003); Ahmet Sevgi, "Edebiyatımızda Mevlânâ ve Mesnevî Tesiri", Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik, Konya, 2002, s. 269-274. (Karatay Bld. Yay.); Nuri Şimşekler, "Mevlânâ'nın Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler", aynı eser, s. 47-70.

38 Mevlânâ ve Mesnevî üzerine yurt dışında yapılan çalışmalar için bkz. Annemarie Schimmel, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Şark ve Garpta Tesirleri*, Ankara, 1963; Franklin D. Lewis, *Rumi Past and Present, East and West*, Oxford, 2000 (Muhtelif yerler)

39 Tâhürü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İst., 1963, C.I, s.3-4 (Takdim yazısı).

40 Bkz. Abdülhak Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 234 v.d.; Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 205-207, 228; Tahsin Yazıcı, "Dîvân-ı Kebîr", DİA, IX, 432 (İst., 1994); Şefik Can, *Mevlânâ Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, İst., 1995, s. 198 v.d.

41 "Şairlik mesleğinden başka bir mesleği" olduğunu söyleyen Mevlânâ'nın şiiri, vezni, kafiyeyi önemsemeyen bazı sözleri bulunmaktadır. Kanaatimizce bu ifadelerle O, dolaylı olarak, kendi şiirlerinde edebî geleneğe ve kaidelere uymayan bazı aksaklıklar bulunduğunu da dile getirmekte ve özür beyan etmektedir.

42 Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, trc. A. Gölpinarlı, msl. 28-30. bölümler.

43 F. Köprülü, a.g.e., s.223-224; Bediüzzaman Furûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 201-202; Ali Nihad Tarlan, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, İst., 1944, s. 15 v.d.

44 T. Yazıcı, a.g.m., s. 433.

45 Adnan Karaismailoğlu, *Mevlânâ ve Mesnevî*, Ankara, 2001, s. 17-18; T. Yazıcı, a.g.m., s. 433.

46 Söz konusu tercümenin I-V.ciltlerini 1956-1960 yıllarında Remzi Kitabevi, VI.cildini 1971'de Milliyet Yay., VII.cildini 1974'te İnkılâp Kitabevi neşretmiştir. Tercümenin tamamı 7 cilt olarak 1992 ve 2000 yıllarında Kültür Bakanlığı tarafından da yayınlanmıştır.

47 A. Karaismailoğlu, a.g.e., s. 18.

48 Mehmet Demirci, "Fihî mâ fih", DİA, XIII, 59 (İst., 1996)

49 Mehmet Önder ve ark., *Mevlânâ Bibliyografyası*, II, 207-225.

50 Bediüzzaman Furûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 288.

51 *Mevlânâ Bibliyografyası*'nda (II, 255-256) 7 nüsha vardır.

52 *Mektûbât*, *Uzluk* neşri esas alınarak İran'da 1335/1956 ve 1363/1984 yıllarında da

neşredilmiştir. Bkz. F. D. Lewis a.g.e., s. 294; Tefvîk Sübhânî, *Mektûbât-ı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî*, Tahran, 1371 h.ş., s.1.

⁵³ Şerefeddin M. Yaltkaya, "Mektubat-ı Mevlânâ Celâleddin. Anadolu Selçukîleri Gününde Mevlevî Bitiklerinin İkinci Kitabı", *Türkiyat Mecmuası*, VI, 323-345 (1939).

⁵⁴ F. N. Uzluk, Türk Ansiklopedisi'ndeki "Celâleddin-i Rûmî" maddesinde (X, 114) bu neşrin İran'da Haber adlı kitapçı tarafından bastırıldığını söylemektedir. F. D. Lewis'in Rumi adlı eserinde (s. 294) bahsettiği Külâle-i Hâver tarafından 1315-19/1936-40 tarihinde yayınlanan nüsha bu olmalıdır. Aynı yazar, Uzluk neşrinin Tahran'da 1984 yılında yapılmış bir baskısını da bildirmektedir.

⁵⁵ F. D. Lewis, a.g.e., s. 294.

Şurası muhakkaktır ki gerek İslâm coğrafyasında, gerekse dünyanın diğer yerlerinde Mevlâna ve Mesnevî'si kadar ilgiye ve sevgiye mazhar olan çok az kişi ve eser vardır. Günümüzde yurt içinde ve yurt dışında, Mevlâna ve eserleri üzerine yapılan çalışmalar büyük bir hız kazanmıştır. Mesnevî, dünyadaki başlıca büyük dillere çevrilmiş bulunmaktadır ve halen bu faaliyetler sürmektedir. Özellikle maddenin dar kalıpları arasına sıkışmış olup rûhen huzur ve sükûn arayan, hayatlarını anlamlı kılacak ve ona derinlik katacak arayışlar içinde bulunan Batılılarda bu yöneliş, önemli boyutlara varmıştır. Bugün "Mevlana" ve "Rumi" kelimelerinin içinde yer aldığı web sitelerinin yüzbinlere ulaştığını ve Mevlâna'nın eserlerinin ABD'de yıllardır en çok satılan kitaplar arasında yer aldığını zikredersek konunun geldiği nokta anlaşılabilir."